

Obilježja eholalije u djece tipičnog razvoja dobi 1-3 godine

Klešković, Nikolina

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:864309>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-30**



Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)



Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Obilježja eholalije u djece tipičnog razvoja dobi 1 - 3 godine

Nikolina Klešković

Zagreb, rujan 2022.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Obilježja eholalije u djece tipičnog razvoja dobi 1 - 3 godine

Nikolina Klešković

Izv. prof. dr. sc. Maja Ceganec

Zagreb, rujan 2022.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad ***Obilježja eholalije u djece tipičnog razvoja dobi 1 - 3 godine*** i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Nikolina Klešković

Mjesto i datum: Zagreb, rujan 2022.

Zahvala

Posebno se zahvaljujem mentorici, izv. prof. dr. sc. Maji Cepanec na brojnim stručnim savjetima, riječima ohrabrenja i uvijek brzim odgovorima tijekom izrade ovog diplomskog rada. Hvala Vam na prilici da se bavim temom koja me otpočetka ispunjavala.

Velika zahvala ide mojoj fantastičnoj četvorci, curama koje su od kolegica postale prijateljice. Jedva čekam naše prve logopedske korake, izazove i uspjehe.

Hvala mojoj obitelji, Martini, Martinu, a posebno Ivani i Katiji – mojim najiskrenijim „kritičarima“ i najvećoj podršci.

Obilježja eholalije u djece tipičnog razvoja dobi 1 - 3 godine

Nikolina Klešković

Izv. prof. dr. sc. Maja Cepanec

Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Odsjek za logopediju

Sažetak

Eholalijom nazivamo ponavljanje tuđih verbalnih iskaza – riječi, fraza i rečenica. Iako se često u literaturi navodi da djeca tipičnog razvoja prolaze kroz fazu eholalije oko prvog rođendana, sustavna istraživanja koja bi potvrdila ovu tvrdnju vrlo su rijetka. Cilj ovog diplomskog rada bio je utvrditi razvojne promjene u obilježjima neposredne eholalije u djece tipičnog razvoja dobi 1 - 3 godine. Osim toga, analizirali su se iskazi koji su prethodili eholaliji, kao i oni iskazi koji su slijedili nakon eholalije, s ciljem dobivanja boljeg uvida u jezični kontekst u kojem se eholalija pojavljuje. Analiza se temeljila na Hrvatskom korpusu dječjeg jezika (HKDJ – Kovačević, 2002) koji sadrži zapise spontane interakcije troje djece s odraslim govornicima iz njihove obiteljske sredine. Navedeni korpus nastao je longitudinalnim praćenjem u razdoblju dječjeg usvajanja jezika. Rezultati istraživanja pokazali su da je najznačajnija učestalost eholalije u djece tipičnog razvoja prisutna u prvoj polovici druge godine života, s vrhuncem oko 16 mjeseci, a udio eholalije u spontanom govoru može ići i preko 25% u tom periodu razvoja. Djeca tipičnog razvoja u najvećoj mjeri rade određene promjene u iskazu kojeg ponavljaju i to tako da selektivno ponavljaju samo neke riječi, dok druge izostavljaju. Nadalje, pokazalo se da je prosječna duljina eholalije manja od prosječne duljine djetetovih samostalnih iskaza. Zanimljivo je da je manje eholalije uslijedilo nakon iskaza visokog jezičnog ograničenja koji zahtijevaju da dijete odgovori specifičnim semantičkim ili sintaktičkim strukturama, u odnosu na iskaze niskog jezičnog ograničenja koji nemaju taj zahtjev. Način na koji odrasle osobe odgovaraju na eholaliju u velikoj se mjeri razlikuje u dostupnim transkriptima. Ipak, primjećuje se da odrasle osobe često na djetetovu eholaliju odgovaraju imitacijom i potvrđivanjem. Ovaj je podatak važan jer su istraživanja pokazala da majčina vokalna i verbalna imitacija može pozitivno utjecati na djetetov jezično-govorni razvoj.

Ključne riječi: Eholalija, neposredna eholalija, čista eholalija, ublažena eholalija, korpus dječjeg jezika.

Characteristics of echolalia in typically developing children aged 1-3 years

Nikolina Klešković

Assoc. Prof. Maja Ceganec, PhD

University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences, Department of Speech and Language Pathology

Abstract

Echolalia is the repetition of other people's verbal utterances - words, phrases, and sentences. Although it is often claimed in the literature that typically developing children go through a phase of echolalia around their first birthday, there is little systematic research to support this claim. The aim of this work was to determine developmental changes in the characteristics of immediate echolalia in typically developing children aged 1-3 years. In addition, both the utterances preceding and following echolalia were analysed to gain better insight into the linguistic context in which echolalia occurs. The analysis was based on the Croatian Corpus of Child Language (CCCL - Kovačević, 2002), which consists of language samples of spontaneous interaction between three children and adult speakers in their family environment. The aforementioned corpus was created through longitudinal observation of the children's language acquisition. The results of the study showed that the most significant frequency of echolalia in typically developing children is present in the first half of the second year of life, with a peak at about 16 months. It also showed that the proportion of echolalia in spontaneous speech can reach over 25% during this developmental period. Typically developing children mostly make specific changes in the statement they repeat, selectively repeating only some words and omitting others. In addition, the study showed that the average length of echolalia is shorter than the average length of the child's independent utterances. Interestingly, the study showed that echolalia follows to a lesser extent utterances that require the child to respond with specific semantic or syntactic structures compared to utterances that do not impose this requirement. The adult response to echolalia varies widely in the available transcripts, but often includes imitation and affirmation. This is important because it has been observed that vocal and verbal imitation by the mother can positively influence the child's speech and language development.

Key words: Echolalia, immediate echolalia, pure echolalia, mitigated echolalia, corpus of child language.

SADRŽAJ

| | |
|---|----|
| 1. UVOD | 1 |
| 1.1. Što je eholalija? | 1 |
| 1.2. Obilježja eholalije u djece tipičnog razvoja | 2 |
| 1.3. Obilježja eholalije u djece s poremećajem iz spektra autizma | 6 |
| 1.4. Uloga konteksta u pojavi eholalije | 8 |
| 2. CILJ, PROBLEM I PRETPOSTAVKE ISTRAŽIVANJA | 10 |
| 3. METODOLOGIJA..... | 11 |
| 3.1. Opis materijala – Hrvatski korpus dječjeg jezika | 11 |
| 3.2. Sudionici | 11 |
| 3.3. Način provedbe istraživanja..... | 12 |
| 3.4. Opis varijabli..... | 14 |
| 3.5. Način obrade podataka | 17 |
| 4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA..... | 18 |
| 4.1. Učestalost eholalije..... | 18 |
| 4.2. Udio čiste i ublažene eholalije | 21 |
| 4.3. Prosječna duljina iskaza i eholalije | 24 |
| 4.4. Iskazi koji prethode eholaliji..... | 26 |
| 4.5. Reakcija na eholaliju | 29 |
| 4.6. Ograničenja i doprinos istraživanja | 30 |
| 5. ZAKLJUČAK | 32 |
| 6. LITERATURA..... | 34 |

1. UVOD

1.1. Što je eholalija?

U najširem smislu, eholalijom nazivamo spontano ponavljanje tuđih verbalnih iskaza – riječi, fraza i rečenica (Stiegler, 2015). Kroz povijest pogledi na eholaliju značajno su se razlikovali i postupno mijenjali zahvaljujući novim spoznajama o komunikacijskom i jezičnom razvoju djece. Tako definicije eholalije možemo promatrati još od vremena kada se eholalija većinom smatrala besciljnim i besmislenim ponašanjem bez komunikacijske svrhe, do danas kada sve više autora naglašava jezičnu i komunikacijsku ulogu eholalije.

Fay (1967a) definira eholaliju kao besmisleno ponavljanje riječi koje je upravo izrekla druga osoba te naglašava da je to faza u jezičnom razvoju djece. Fay (1967a) navodi važnost, kliničku i istraživačku, otkrivanja u kojoj dobi takvo ponašanje doživljava svoj vrhunac, a kada nestaje. Schuler (1979) navodi da se eholalija najčešće opisuje kao beznačajno ponavljanje govora drugih ljudi, ali ističe da zbog manjka istraživanja te neslaganja oko terminologije i definicije, uloga i vrijednost eholalije u jezičnom razvoju ostaju nedovoljno jasne.

S druge strane, Prizant i Duchan (1981) u svom istraživanju otkrivaju čak 7 funkcionalnih kategorija neposredne eholalije u djece s poremećajem iz spektra autizma te ističu komunikacijsku i kognitivnu važnost eholalije za razvoj djeteta.

Postoje dvije osnovne kategorije eholalije, a to su neposredna i odgođena (Prizant i Rydell, 1984). Neposredna eholalija odnosi se na iskaze koji se ponavljaju odmah ili nakon kratke odgode, dok se odgođena eholalija odnosi na iskaze koji se ponavljaju nakon određenog vremenskog odmaka (Prizant i Rydell, 1984). Osim toga, ako se u obzir uzme kriterij sličnosti s iskazom koji se ponavlja, možemo razlikovati još dva podtipa eholalije – čista i ublažena. Čista eholalija (engl. *pure*) predstavlja identično, odnosno, rigidno ponavljanje tuđih iskaza. S druge strane, ublažena eholalija (engl. *mitigated*) podrazumijeva ponavljanje iskaza s blagim promjenama, kao što su dodavanja, izbacivanja, zamjena riječi te promjena intonacije (Prizant i Duchan, 1981). Fay (1967b) navodi da pojava ublažene eholalije pokazuje napredak u jezičnom razumijevanju i proizvodnji. Prema Myklebust (1957) eholalija može varirati od ekstremne manifestacije do suptilnog, gotovo neprimjetnog ponavljanja samo posljednjeg sloga riječi ili rečenice.

Prizant i Rydell (1984) naglašavaju nedostatak jasno definiranih kriterija eholalije, a razloga za to je nekoliko. Naime, obilježja se eholalije značajno mogu razlikovati s obzirom na točnost,

odnosno rigidnost u ponavljanju izvornog iskaza, stupanj razumijevanja ponovljenog iskaza te moguću prisutnost ili odsutnost komunikacijske namjere prilikom proizvodnje eholalije. Upravo zbog opisane kompleksnosti ovog ponašanja, Schuler (1979) smatra da bi bilo poželjnije promatrati eholaliju kroz više dimenzija na kontinuumu, umjesto samo govoriti o tome postoji li eholalija ili ne. Kao ključne dimenzije koje bi se trebale uzeti u obzir pri opisu eholalije, Schuler (1979) ističe strukturalna i funkcionalna obilježja onog što je ponovljeno.

1.2. Obilježja eholalije u djece tipičnog razvoja

Iako se pretpostavlja da mnoga djeca u svom tipičnom jezičnom razvoju prolaze kroz fazu eholalije, vrlo su rijetka sustavna istraživanja koja bi potvrdila ovu tvrdnju i otkrila nešto više o obilježjima te faze, a podaci koji se mogu pronaći u literaturi često su neusklađeni.

Van Riper (1963; prema Nakanishi i Owada, 1973) navodi da se eholalija javlja kao faza tipičnog jezičnog razvoja u djece dobi od 18 mjeseci, a rijetko se uočava poslije 30 mjeseci. Slične podatke navodi i Zipf (1949) koji zaključuje da s porastom dobi učestalost eholalije postepeno opada, a s djetetovih 29 mjeseci udio eholalije u govoru postaje zanemariv. S druge strane, Myklebust (1957) ističe da većina djece tipičnog razvoja prolazi kroz fazu eholalije u razdoblju od druge do četvrte godine života, a sam je vrhunac u razdoblju od tri do tri i pol godine (36 – 42 mj). Nakanishi i Owada (1973) smatraju da je dob koju Myklebust navodi za vrhunac eholalije značajno zakašnjela kada govorimo o tipičnom jezičnom razvoju. Važno je imati na umu da podaci koje iznose Van Riper i Myklebust nisu potkrijepljeni konkretnim dokazima, a na isto upozoravaju i Nakanishi i Owada (1973).

Nakanishi i Owada (1973) u svom su istraživanju utvrdili da se eholalični iskazi razvijaju zajedno s rječnikom do dobi 24 - 30 mjeseci, a zatim se postupno smanjuju, dok se rječnik nastavlja povećavati. Rečenice se pojavljuju u slobodnom govoru i u eholaličnim iskazima gotovo istovremeno ili malo iza u potonjem (Nakanishi i Owada, 1973). Osim toga, pokazalo se da količina eholaličnih iskaza tijekom razvoja nije utjecala na veličinu rječnika u dobi od tri godine. Veličina rječnika djece dobi tri godine bila je uglavnom ista u one djece kod kojih je često zabilježen neki oblik eholalije, kao i kod onih kod kojih je bio prisutan značajno manji broj eholaličnih iskaza (Nakanishi i Owada, 1973). Prema navedenim autorima, eholalični su iskazi u ranom jezičnom razvoju uglavnom bili automatske reprodukcije nekih dijelova iskaza koje je dijete čulo, ali bez komunikacijske funkcije, dok su se u drugoj polovici druge godine javljale reprodukcije koje su bile značajni dijelovi konverzacije.

Myklebust (1957) promatra eholaliju iz perspektive jezične teorije te smatra da dijete koristi eholaliju kada ima teškoće u razumijevanju jezika. Odnosno, dijete doživljava teškoće pri asimilaciji značenja novog jezičnog unosa sa svojim prethodnim jezičnim iskustvom. Fay (1969) također povezuje eholaliju s lošijim razumijevanjem jezičnog iskaza koji prethodi. Miller (1951, prema Myklebust 1957) navodi da se eholalija nastavlja tijekom cijelog životnog vijeka. Odrasla osoba često ponavlja tešku riječ ili rečenicu kako bi asimilirala njezino značenje i time na odgovarajući način odgovorila.

U Tablici 1 nalazi se pregled istraživanja neposredne eholalije. Studije slučaja nisu obuhvaćene ovim pregledom. Može se primijetiti da je glavnina istraživanja usmjerena na djecu atipičnog razvoja, dok su djeca tipičnog razvoja većinom činila kontrolnu skupinu.

Tablica 1. Pregled istraživanja neposredne eholalije

| | Sudionici | Način provedbe istraživanja | Operacionalna definicija eholalije | Rezultati istraživanja |
|--------------------|--|---|---|--|
| Fay, 1967a. | N= 61; Dob= 2;11 - 8;8 Većinu uzorka činila su djeca s različitim teškoćama i atipičnostima u razvoju. Kontrolna skupina sastojala se od 24 djeteta tipičnog razvoja. | -Longitudinalno istraživanje. -Promatrala se izazvana eholalija. | Čista eholalija – identično ponavljanje iskaza. Ublažena eholalija – blago izmijenjen iskaz ili proširen. | Glavni rezultati: Trogodisnjaci koji su bili izrazito eholalični s tri godine (40,9%), s četiri su godine pokazali značajan pad učestalosti eholalije (6,1%). Rezultati za tipičnu populaciju: Kontrolna skupina prosječne dobi tri godine imala je 1,3% eholalije (raspon 0-4). |
| Fay, 1967b. | N= 69; Dob= 2;4 - 8;7 Uzorak su činila djeca s različitim teškoćama i atipičnostima u razvoju. Nije bilo | -Transverzalno istraživanje. -Promatrala se izazvana eholalija. | Određenje ublažene eholalije ograničeno je samo na razmatranje gramatike i sintakse, bez obzira na razumijevanje iskaza. Utvrđena su 3 tipa ublažene eholalije: Tip I. Čista eholalija s izuzetkom pronominalne | Zabilježena je ukupno 331 ublažena eholalija kod 40 govornika s individualnom incidencijom u rasponu od 2 do 36. Postojale su gotovo jednake distribucije Tipa I (149 eholalija) i Tipa II |

| | | | | |
|---------------------------------------|---|---|---|--|
| | kontrolne skupine. | | recipročnosti; Tip II. Čista eholalija kojoj prethodi ili nakon nje slijedi afirmacija, negacija, odgovor, primjedba ili upit.; Tip III. Kombinacije tipova I i II. | (143). Bilo je 39 iskaza tipa III. |
| Shapiro, Roberts i Fish, 1970. | N= 29 Dob= 2;0 - 6;0 Uzorak je činilo osam djece atipičnog razvoja i troje djece s raznim drugim poremećajima i teškoćama u razvoju. Kontrolnu skupinu činilo je 18 djece tipičnog razvoja. | -Transverzalno istraživanje. -Promatrala se spontana eholalija. | Eholalija je definirana kao svako neposredno ponavljanje jedne ili više riječi ispitivača bez izmjena (čista eholalija) ili s izmjenama (dodavanje elemenata, izostavljanje funkcionalnih riječi, gramatičko restrukturiranje, ponavljanje negramatičkih fragmenata). | Djeca atipičnog razvoja imala su značajno veći udio eholalije od trogodišnjaka i četverogodišnjaka tipičnog razvoja, no ne i od dvogodišnjaka . Kada se u obzir uzme rigidnost njihovih ponavljanja, djeca atipičnog razvoja imala su značajno više rigidnih oblika eholalije čak i od dvogodišnje kontrolne skupine. |
| Nakanishi i Owada, 1973. | N= 10 Dob= 1;0 - 3;0 Uzorak je činilo devet djece tipičnog razvoja i jedno dijete s kašnjenjem u jezičnoj produkciji. | -Longitudinalno istraživanje. -Promatrala se spontana eholalija. | Eholalija je definirana kao neposredno i spontano ponavljanje govora. Eholalija može biti bilo što od sljedećeg: (a) reprodukcija završnih čestica ili morfema rečenica koje se čuju, (b) reprodukcija nekih fragmenata riječi koje je dijete čulo, (c) reprodukcija riječi s mogućim fonološkim odstupanjima, (d) reprodukcija nekoliko riječi iz iskaza koje je | Eholalični iskazi razvijaju se zajedno s rječnikom do dvije ili dvije i pol godine, a zatim se postupno smanjuju, dok se rječnik nastavlja povećavati. U dobi od tri godine mogao se primijetiti samo mali broj eholaličnih iskaza. Jedno dijete koje je pokazivalo kašnjenje u jezičnoj produkciji pokazalo je isti obrazac pojave eholalije i razvoja rječnika, no puno kasnije od djece tipičnog razvoja. |

| | | | | |
|--|--|---|---|--|
| | | | dijete čulo i (e) reprodukcija cijelih podražajnih rečenica. | |
| Prizant i Duchan, 1981. | N = 4 Dob = 4;8 - 9;3 Uzorak su činila djeca atipičnog razvoja. Nije bilo kontrolne skupine tipičnog razvoja. | -Transverzalno istraživanje. -Eholalija se promatrala u prirodnim situacijama, ali su se djetetu postavljali i određeni specifični zahtjevi. | Neposredna eholalija mora slijediti nakon sugovornikovog iskaza i mora se sastojati od segmentalnih i/ili suprasegmentnih sličnosti s iskazom prethodnog govornika, uključujući rigidni oblik (čista eholalija) ili selektivno ponavljanje elemenata koji se javljaju unutar dva iskaza od izvornog iskaza. | Pokazalo se da je neposredna eholalija daleko više od besmislenog ponašanja, kao što se ranije smatralo. Otkriveno je sedam funkcionalnih kategorija neposredne eholalije u djece atipičnog razvoja. |
| Roberts, 1989. | N = 10 Dob = 4;10 - 17;5 Uzorak su činila djeca atipičnog razvoja. Nije bilo kontrolne skupine tipičnog razvoja. | -Transverzalno istraživanje -Promatrala se spontana eholalija. | Neposredna je eholalija prepoznatljiva imitacija koja se javlja unutar dva iskaza od modela. Iskazi su klasificirani kao eholalični samo ako su se pojavili odmah ili unutar dva iskaza od modela i bili su podudarni (doslovni) ili ublaženi. Za ublaženu je eholaliju korištena podjela od Fay (1967b). | Djeca s lošijim receptivnim jezičnim sposobnostima proizvela su značajno više eholaličnih iskaza. Djeca koja su proizvela manje eholaličnih iskaza, a imala su bolji receptivni jezik, pokazala su veći udio ublažene eholalije. Najčešći tip ublažene eholalije bio je tip II prema podjeli od Fay (1967b). |
| Rydell i Mirenda, 1991. i 1994. | 1991.: N = 3 1994.: N = 7 Dob: 5;3 - 6;11 | -Transverzalno istraživanje. -Promatrala se izazvana eholalija. | Neposredna je eholalija odgovor koji se javlja nakon sugovornikovog iskaza te se (a) sastoji od segmentalnih i/ili suprasegmentnih sličnosti s iskazom prethodnog govornika, i (b) uključuje rigidnu | Istraživanje je pokazalo da direktivni roditeljski stil (u kojem dominiraju pitanja i zahtjevi) dovodi do više verbalnih odgovora, ali i više eholalije od nedirektivnog ili olakšavajućeg roditeljskog stila (u kojem |

| | | | | |
|--|---|--|--|--|
| | Uzorak su činila djeca atipičnog razvoja. | | (čistu) eholaliju ili selektivno ponavljanje elemenata izvornog iskaza unutar dvije govorne izmjene od izvornog iskaza (preuzeto od Prizant i Duchan, 1981). | dominira komentiranje i potvrđivanje djetetovih iskaza). |
|--|---|--|--|--|

1.3. Obilježja eholalije u djece s poremećajem iz spektra autizma

Eholalija se kroz povijest razmatrala u okviru različitih poremećaja kao što su shizofrenija (Carluccio, Sours i Kolb, 1964), intelektualne teškoće (Critchley, 1964), demencija i afazija (Stengel, 1947), Touretteov sindrom (Eisenberg, Ascher i Kanner, 1959) i drugi. Rana objašnjenja za eholaliju općenito su bila neurološka po svojoj prirodi i usmjerena na manifestacije kod odraslih (Fay, 1969). U posljednje vrijeme posebnu pažnju istraživači posvećuju proučavanju eholalije kod poremećaja iz spektra autizma (PSA).

Prema petom izdanju Dijagnostičkog i statističkog priručnika za duševne poremećaje (DSM-5; Američka psihijatrijska udruga, 2014) dijagnostički kriteriji za poremećaj iz spektra autizma su A) perzistentni deficiti u socijalnoj komunikaciji i socijalnoj interakciji te B) ograničeni, repetitivni obrasci ponašanja, interesa i aktivnosti, što između ostalog uključuje i stereotipne ili repetitivne motoričke pokrete, korištenje predmeta ili govora (jednostavne motoričke stereotipije, redanje igrački ili lupkanje predmeta, eholalija, idiosinkratičke fraze). Stiegler (2015) naglašava važnost razlikovanja eholalije od ostalih stereotipnih i repetitivnih govornih ponašanja koja se mogu javiti kod poremećaja iz spektra autizma. Iako su u literaturi često sva ova ponašanja objedinjena pod zajedničkim terminom vokalna stereotipija (Stiegler, 2015), važno je znati da je eholalija oblik verbalnog ponašanja te se zbog toga značajno razlikuje od vokalizacija kao što su zvukovi mumljanja, smijanja, podrigivanja, puhanja, zviždanja i slično.

I dok neki autori na eholaliju u djece sa PSA-om gledaju kao na „papagajsko ponavljanje govora“ te traže učinkovite načine za eliminaciju ovog ponašanja (Schreibman i Carr, 1978), drugi pak ističu da je eholalija odraz jake želje da se održi socijalni kontakt u situacijama kada je dijete suočeno s teškoćama jezičnog razumijevanja (Fay, 1969). Fay (1969) savjetuje da bi se na eholaliju trebalo gledati kao na pokušaj djece da budu dio „verbalnog svijeta“.

Prizant i Duchan (1981) i Prizant i Rydell (1984) pružaju novi pogled na komunikacijsku funkciju eholalije u djece sa PSA-om. Oni navode da prilikom proizvodnje eholalije većinom postoji određena razina razumijevanja te je pronađeno čak sedam funkcionalnih kategorija neposredne eholalije (Prizant i Duchan, 1981) te 14 funkcionalnih kategorija odgođene eholalije (Prizant i Rydell, 1984). Najčešća komunikacijska funkcija neposredne eholalije bila je izmjena uloga (Prizant i Duchan, 1981). Ovi rezultati nesumnjivo pokazuju da je eholalija daleko od beznačajnog ponavljanja tuđih riječi, no s obzirom na mali broj sudionika u oba istraživanja, rezultate je teško generalizirati.

Postoje dokazi da eholalija ima važnu ulogu, ne samo u komunikacijskom, već i u jezičnom razvoju djece s poremećajem iz spektra autizma. Naime, tradicionalno je uvjerenje da djeca usvajaju jezik analitičkim stilom koji podrazumijeva napredak od jednostavnijih prema složenijim jezičnim strukturama (Peters, 1983). Dijete ovaj napredak od pojedinačnih riječi do višечlanih iskaza postiže usvajanjem i primjenom gramatičkih pravila. S druge strane, Peters (1983) pruža uvjerljive dokaze da postoji drukčiji, no jednako valjan način obrade jezika. Umjesto pojedinim riječima, neka djeca tijekom usvajanja jezika posvećuju pažnju većim govornim jedinicama i sveukupnoj prozodiji govora. Takav način obrade jezika naziva se gestalt ili globalni stil. Iako dijete percipira i izdvaja duže jedinice iz govornog toka, pridodaje im samo jednu jedinicu značenja (Stiegler, 2015). Primjerice, iskaz kao što je *danasidemoupark* može značiti samo *park*, a *nemojdiratinož* može značiti samo *nož*. Postepeno, dijete tipičnog razvoja počinje takve veće jedinice razdvajati na manje i međusobno ih kombinirati u potpuno nove iskaze. Ove dvije vrste jezičnog stila možemo promatrati kao dva kraja kontinuuma, a većina djece tipičnog razvoja nalazi se negdje između. Za razliku od toga, djeca sa PSA obrađuju jezik pretežno gestalt stilom te upravo to može biti jedno od objašnjenja učestalije pojave eholalije u njihovom govoru (Prizant, 1983).

Schuler (1979) navodi da u djece s poremećajem iz spektra autizma, isto kao i u djece tipičnog razvoja, mogu postojati značajne individualne razlike u obilježjima eholalije. Neka djeca sa PSA-om imat će vrlo rigidna i doslovna ponavljanja, dok će kod drugih takva ponavljanja biti ublažena, odnosno izmijenjena. Schuler i Prizant (1985) ističu da upravo ublažena eholalija predstavlja prijelaz iz pretežno gestalt načina obrade jezika prema analitičkom načinu, odnosno, prijelaz iz jezika koji je većinom eholaličan prema jeziku koji je fleksibilniji i produktivniji.

Kao što je već spomenuto, eholalija čini jedan od mogućih kriterija za postavljanje dijagnoze poremećaja iz spektra autizma, no važno je naglasiti da eholalija sama po sebi nije znak odstupanja, već se odstupanjem smatra produženo zadržavanje u fazi eholalije i učestala eholalija, s nedovoljno razvijenim funkcionalnim govorom (Cepanec, 2020).

1.4. Uloga konteksta u pojavi eholalije

Kako bi se lakše spoznala priroda ovog ponašanja, Schuler (1979) ističe važnost sagledavanja eholalije u situacijskom i kontekstualnom okviru. Ona navodi da je eholalija povezana s vrstom verbalnog podražaja koji joj prethodi. Fay (1975) smatra da količina eholalije ovisi o vrsti pitanja koja se postavlja i da djeca najviše ponavljaju onda kada ne razumiju pitanje, odnosno kada se radi o sintaktički složenijim pitanjima i onima koja zahtijevaju složeniji odgovor. Tako primjerice, djeca češće proizvode eholaliju kada su suočena s pitanjem gdje se nešto nalazi, nego kada trebaju odgovoriti na jednostavna da/ne pitanja ili samo imenovati predmet ili kategoriju (Fay, 1975). Iako je glavni cilj njegovog istraživanja bio ispitati kako pojedina vrsta pitanja utječe na eholaliju, dodatno su se sagledali i drugi iskazi koji su bili svrstani u jednu od dvije kategorije, imperative ili deklarative. Pokazalo se da je najviše eholalije uslijedilo nakon deklarativa, potom imperativa te naposljetku pitanja. Fay (1975) naglašava da izrazito visok postotak eholalije koji je uslijedio nakon deklarativa (53.9%) ipak treba uzeti s dozom opreza zbog nesrazmjerno malog broja iskaza ove vrste koji se u istraživanju pojavio. Matheny (1968) istražujući eholaliju kod djeteta atipičnog razvoja, također, primjećuje da se više eholalije javlja kad im prethode deklarativni iskazi (definiranje, opisivanje, komentiranje), nego imperativni (zahtjevi, naredbe).

Rydell i Mirenda (1991; 1994) istraživali su vezu između eholalije i interakcijskog stila roditelja. Jednu kategoriju činili su roditeljski iskazi visokog ograničenja (engl. *high-constraint utterances*). Tu su spadali direktivni iskazi, kao što su pitanja, zahtjevi ili negativne povratne informacije. Drugu kategoriju činili su iskazi niskog ograničenja (engl. *low-constraint utterances*) kao što su komentiranje, potvrđivanje i pozitivne povratne informacije. Pojam jezično ograničenje odnosi se na stupanj *obveze* koju govornikov iskaz stavlja na sugovornika. Odnosno, govornik u bilo kojem trenutku ima kontrolu nad interakcijom, a ovisno o vrsti iskaza kojeg proizvodi, ta kontrola može biti manja ili veća. Pokazalo se da su iskazi s visokim ograničenjem, koji zahtijevaju da dijete odgovori specifičnim semantičkim ili sintaktičkim strukturama, zahtjevniji od iskaza s niskim ograničenjem, koji nemaju taj zahtjev (Rydell i Mirenda, 1991). U situacijama u kojima kognitivni i lingvistički zahtjevi nadilaze djetetove

trenutne sposobnosti, korištenje eholalije omogućuje djetetu da ispuni svoju ulogu u razgovoru davanjem prihvatljivog odgovora koji je kognitivno manje zahtjevan (Rydell i Mirenda, 1991). U prilog ovoj tvrdnji govore i neka istraživanja provedena na populaciji djece tipičnog razvoja, a koja su pokazala da djeca često koriste imitaciju kao strategiju za smanjenje opterećenja obrade informacija tijekom konverzacije (Clark, 1974). Ova strategija naziva se *copying strategy* (Clark, 1974) ili *short-cutting strategy* (Peters, 1983).

S obzirom na ove dvije vrste iskaza, možemo razlikovati dva roditeljska stila, a to su direktivni (engl. *directive*) i olakšavajući (engl. *facilitative*) (Rydell i Mirenda, 1991, 1994). Odrasli koji koriste direktivni stil, ostvaruju visok stupanj socio-komunikacijske kontrole koristeći mnogo uputa, pitanja s visokim ograničenjem te češće kontroliraju temu razgovora. Nasuprot tome, odrasli koji koriste olakšavajući stil, češće koriste pitanja niskog ograničenja s puno komentara te su više angažirani u razgovore u kojima temu kontrolira samo dijete. U njihovim se istraživanjima pokazalo da direktivni stil dovodi do više verbalnih odgovora općenito, ali i više eholalija (i to većinom neposrednih), dok olakšavajući stil izaziva više odgođenih eholalija, ali s više dokaza o razumijevanju istih.

Iako je većina istraživačkih napora usmjerena na identifikaciju onih iskaza koji prethode eholaliji, Schuler (1979) navodi da je kao moguće razloge pojave eholalije potrebno razmotriti i ona ponašanja koja se javljaju kao posljedica same eholalije. Način na koji roditelji najčešće reagiraju na eholaliju te smatraju li je dijelom konverzacije ili znakom nerazumijevanja zasada je još nedovoljno istraženo.

2. CILJ, PROBLEM I PRETPOSTAVKE ISTRAŽIVANJA

Cilj je ovog istraživanja utvrditi razvojne promjene u obilježjima neposredne eholalije u djece tipičnog razvoja dobi 1 - 3 godine.

U tu svrhu postavljaju se sljedeća problemska pitanja:

1. U kojoj dobi djeca tipičnog razvoja imaju najveći postotak neposredne eholalije u spontanom govoru?
2. Javlja li se u djece tipičnog razvoja češće čista ili ublažena eholalija?
3. Proizvode li djeca duže, kraće ili jednake iskaze kad imitiraju govor odraslih u usporedbi s vlastitim originalnim iskazima?
4. Koja vrsta iskaza najčešće prethodi eholaliji?
5. Na koji način odrasle osobe najčešće reagiraju na pojavu eholalije u djece?

U skladu s navedenim ciljem i postavljenim problemskim pitanjima, pretpostavke istraživanja su sljedeće:

H1: Djeca tipičnog razvoja najveći postotak eholalije u govoru imat će u razdoblju između 12 i 18 mjeseci.

H2: Djeca tipičnog razvoja pokazivat će veći udio ublažene eholalije u svom govoru, a najzastupljeniji tip ublažene eholalije bit će izostavljanje elemenata iz izvornog iskaza.

H3: Djeca će proizvoditi iskaze manje prosječne duljine kada imitiraju govor odraslih u odnosu na njihove originalne iskaze.

H4: Eholalija će češće uslijediti nakon iskaza visokog ograničenja kojima se izražava zahtijevanje ili postavljanje pitanja u usporedbi s iskazima niskog jezičnog ograničenja kao što je komentiranje.

H5: Kao odgovor na eholaliju, odrasle će osobe najčešće imitirati i proširivati djetetov iskaz.

3. METODOLOGIJA

3.1. Opis materijala – Hrvatski korpus dječjeg jezika

Analiza obilježja ehotalije temeljila se na Hrvatskom korpusu dječjeg jezika (HKDJ-Kovačević, 2002) koji sadrži zapise spontane interakcije troje djece s odraslim govornicima iz njihove obiteljske sredine. Navedeni korpus nastao je longitudinalnim praćenjem u razdoblju dječjeg usvajanja jezika, a obuhvaća razdoblje od približno godinu dana do tri godine.

Proces prikupljanja podataka za Hrvatski korpus dječjeg jezika - HKDJ (Kovačević, 2002) započeo je 1993. godine kada je pokrenut prvi projekt vezan za usvajanje hrvatskog jezika, pod vodstvom profesorice Melite Kovačević (Odsjek za logopediju, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Sveučilište u Zagrebu). Osnivanjem Laboratorija za psiholingvistička istraživanja POLIN Sveučilišta u Zagrebu 1999. godine, započinje sustavan rad na Hrvatskom korpusu dječjeg jezika (Ordulj i Hržica, 2015). HKDJ čini dio Svjetske baze dječjeg jezika - *Child Language Data Exchange System* ili skraćeno CHILDES (MacWhinney, 2000).

Kao što je spomenuto, korpus trenutno obuhvaća govorne zapise spontane interakcije troje djece - Antonije, Marine i Vjerana. Zapisi su u potpunosti transkribirani i obrađeni u skladu sa sustavom kodiranja CHAT, uz pomoć programa za računalnu obradu zapisa govornog jezika CLAN (MacWhinney, 2000).

3.2. Sudionici

Vjeran, Antonija i Marina longitudinalno su snimani kroz najraniji period usvajanja hrvatskog kao materinskog jezika (Tablica 2). Snimanje njihovog spontanog govornog jezika većinom se odvijalo tri puta mjesečno, a trajanje snimki je oko 45 minuta. Kod Antonije, zbog obiteljskih razloga, u korpusu nedostaju podaci za 20. mjesec, a kod Marine za 28. i 34. mjesec.

Djeca su u vrijeme prikupljanja korpusa odrastala na području grada Zagreba u obiteljima više srednje klase.

Tablica 2. Podaci o zapisima spontane interakcije troje djece dostupni u Hrvatskom korpusu dječjeg jezika

| | Spol | Dob djeteta u mjesecima | Period snimanja | Ukupan broj dostupnih snimki | Ukupan broj sati snimanja |
|--|-------------|--------------------------------|------------------------|-------------------------------------|----------------------------------|
| | | | | | |

| | | | | | |
|-----------------|---|---------|---------------|----|----|
| Vjeran | M | 10 – 38 | 1995. - 1997. | 58 | 35 |
| Antonija | Ž | 15 – 32 | 1994. – 1996. | 42 | 10 |
| Marina | Ž | 17 – 35 | 1994. – 1995. | 36 | 21 |

3.3. Način provedbe istraživanja

Analizirani su korpusi troje djece – Vjerana, Antonije i Marine tako da se svaka neposredna ehoolalija izdvojila i kodirala s obzirom na prethodno određenu podjelu. Osim toga, prilikom analize, kodirani su i iskazi odraslih osoba koji su prethodili samoj ehoolaliji, kao i oni iskazi koji su uslijedili kao odgovor na proizvedenu ehoolaliju.

Analizom su obuhvaćeni svi dostupni transkripti djece u razdoblju od njihovih navršениh 12 mjeseci do 36 mjeseci. Time je od svih transkripata u Hrvatskom korpusu dječjeg jezika u ovom istraživanju iz analize isključeno samo 6 Vjeranovih transkripata: jedan koji je nastao prije navršениh 12 mjeseci te pet transkripata koji se odnose na razdoblje poslije navršениh 36 mjeseci. Sveukupno je obrađeno 130 transkripata.

Svi su transkripti potom kategorizirani u jednu od osam dobnih skupina (Tablica 3).

Tablica 3. Analizirani transkripti kategorizirani po dobnim skupinama (izraženo u mjesecima)

| | 12 - 14 (11;15-14;14) | 15 - 17 (14;15-17;14) | 18 - 20 (17;15-20;14) | 21 - 23 (20;15-23;14) | 24 - 26 (23;15-26;14) | 27 - 29 (26;15-29;14) | 30 - 32 (29;15-32;14) | 33 - 36 (32;15-36;14) |
|-----------------|--|--|--|--|--|--|--|--|
| Vjeran | 12,73 | 14,80 | 17,40 | 20,33 | 23,30 | 26,36 | 29,37 | 32,50 |
| | 13,10 | 15,03 | 18,56 | 20,86 | 23,53 | 26,63 | 29,97 | 32,50 |
| | | 15,77 | 19,26 | 21,10 | 24,00 | 26,93 | 30,27 | 32,50 |
| | | 16,43 | 19,43 | 21,80 | 24,40 | 27,23 | 30,80 | 32,80 |
| | | 16,43 | 19,67 | 22,40 | 25,17 | 27,23 | 31,40 | 33,90 |
| | | | 19,90 | 22,93 | 25,63 | 27,70 | | 34,57 |
| | | | | | 25,93 | 27,93 | | 35,00 |
| | | | | | | 28,30 | | 35,47 |
| | | | | | | 28,43 | | |
| | | | | | | 28,47 | | |
| | | | | | 28,80 | | | |
| | | | | | 28,90 | | | |
| | | | | | 29,10 | | | |
| Antonija | - | 15,10 | 17,33 | 21,50 | 23,33 | 26,33 | 29,17 | 32,53 |

| | | | | | | | | |
|---------------|---|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|
| | | 15,50 | 18,50 | 22,00 | 23,57 | 26,63 | 29,43 | |
| | | 16,03 | 19,07 | 22,33 | 23,83 | 26,83 | 29,73 | |
| | | 16,50 | 19,50 | 22,70 | 24,07 | 27,07 | 30,00 | |
| | | | 19,90 | 22,97 | 24,40 | 27,33 | 30,60 | |
| | | | | | 24,93 | 27,67 | 30,60 | |
| | | | | | 25,27 | 28,07 | 31,30 | |
| | | | | | 25,57 | 28,47 | 31,60 | |
| | | | | | 25,93 | 28,77 | 32,03 | |
| Marina | - | 17,10 | 17,53 | 20,30 | 23,73 | 26,97 | 29,30 | 32,27 |
| | | | 18,00 | 20,77 | 24,20 | 27,40 | 29,53 | 32,50 |
| | | | 18,47 | 21,23 | 24,67 | 29,07 | 29,77 | 33,13 |
| | | | 18,93 | 22,60 | 25,10 | | 29,97 | 35,93 |
| | | | 19,40 | 23,03 | 25,53 | | 30,27 | |
| | | | 19,87 | | 26,00 | | 30,67 | |
| | | | | | | | 30,90 | |
| | | | | | | | 31,33 | |
| | | | | | | | 31,60 | |
| | | | | | | | 31,83 | |
| | | | | | | | 32,03 | |

Kao operacionalna definicija eholalije koristila se prilagođena verzija definicije Prizant i Duchan (1981): Neposredna eholalija mora slijediti nakon sugovornikovog iskaza i mora se sastojati od segmentalnih sličnosti s iskazom prethodnog govornika, uključujući rigidni oblik (čista eholalija) ili selektivno ponavljanje elemenata (ublažena eholalija) koji se javljaju unutar jedne govorne izmjene od izvornog iskaza.

Ponavljjanje djetetovih vlastitih iskaza nije smatrano eholalijom, kao ni izazvano ponavljanje riječi, to jest kada odrasla osoba eksplicitno traži od djeteta da ponovi određeni iskaz. U analizu nije uključeno ni ponavljanje riječi u kojima dolazi do promjene u rodu, broju, padežu ili stvaranje umanjenice/ uvećanice (primjerice: *To je auto. / To autić.* ili *Daj mi loptu. / Lopta.*). Osim toga, primjeri u kojima dijete odgovara na pitanja ili deklarative punom rečenicom, odnosno imitirajući veći dio prethodnog iskaza, ali pritom dolazi do promjene u morfologiji, također nisu smatrani eholalijom (primjerice: *Sjeo si u pijesak. / Sjeo sam u pijesak.*). Kada bi dijete ponovilo neku riječ uzastopno više puta u istoj komunikacijskoj jedinici, to se brojalo kao jedna eholalija (Primjerice: *To je pas. / Pas, pas, pas.*).

3.4. Opis varijabli

Varijable u ovom istraživanju su učestalost eholalije, udio čiste i ublažene eholalije u ukupnom broju eholalije, učestalost pojedine vrste ublažene eholalije, prosječna duljina iskaza (neeholaličnih i eholaličnih), vrsta iskaza koji prethodi eholaliji te način reakcije, odnosno, odgovor na proizvedenu eholaliju. Detaljniji opis varijabli prikazan je u Tablici 4.

Tablica 4. Opis varijabli

| Varijable | Opis |
|--|--|
| 1. Učestalost eholalije | Postotak komunikacijskih jedinica* djeteta koje predstavljaju eholaliju u odnosu na ukupan broj proizvedenih komunikacijskih jedinica djeteta. |
| 2. Udio čiste eholalije | Postotak komunikacijskih jedinica koje predstavljaju identično ponavljanje verbalnog iskaza za drugom osobom u ukupnom broju eholaličnih komunikacijskih jedinica. |
| 3. Udio ublažene eholalije | Postotak komunikacijskih jedinica koje predstavljaju ponavljanje iskaza druge osobe uz određene segmentalne promjene u ukupnom broju eholaličnih komunikacijskih jedinica. |
| 4. Udio pojedine vrste ublažene eholalije | Postotak komunikacijskih jedinica koje predstavljaju ponavljanje iskaza druge osobe uz 1) izostavljanje jednog ili više elemenata, 2) dodavanje jednog ili više elemenata, 3) kombinacija prvog i drugog, u ukupnom broju ublaženih eholaličnih komunikacijskih jedinica. |
| 5. Prosječna duljina iskaza | Prosječna duljina iskaza kojeg dijete proizvodi samostalno, izraženo kao broj riječi. Iskazi označeni kao brbljanje (@b) isključeni su iz analize. |
| 6. Prosječna duljina eholalije | Prosječna duljina iskaza kojeg dijete ponavlja za drugom osobom, izraženo kao broj riječi. Brbljanja su isključena. |
| 7. Vrsta iskaza koji prethodi eholaliji | Iskazi koji prethode eholaliji kategorizirani su u jednu od osam kategorija koje su preuzete iz istraživanja Rydell i Mirenda (1991, 1994). Pritom, pet kategorija spada pod iskaze visokog jezičnog ograničenja (direktivi, pitanja visokog ograničenja, poticaji, usmjeravanje pažnje, negativne povratne informacije). Ostale tri kategorije spadaju pod iskaze niskog ograničenja (pitanja niskog ograničenja, pozitivne povratne informacije za verbalizacije te spontani deklarativi). Detaljniji opis kategorija nalazi se u Tablici 5. |

| | |
|---------------------------------------|---|
| 8. Način reakcije na eholaliju | Iskazi koji slijede neposredno nakon eholalije svrstani su u jednu od idućih kategorija: 1) imitacija djetetovog odgovora ili samo potvrđivanje iskaza (<i>Da. / Tako je. / Bravo.</i>), 2) ponavljanje iskaza uz proširivanje, 3) nastavak teme 4) promjena teme, 5) postavljanje pitanja koje se nadovezuje na istu temu. |
|---------------------------------------|---|

*Komunikacijska jedinica ili C-jedinica predstavlja jedan od načina na koji se može razdijeliti govorni niz pri transkripciji. Razdioba govornog niza na komunikacijske jedinice temelji se na sintaktičkim kriterijima pri čemu nezavisnosložene rečenice čine dvije C-jedinice (svaka surečenica je izdvojena u zasebnu C-jedinicu), a zavisnosložene rečenice čine jednu C-jedinicu. Također, C-jedinice u obzir uzimaju i komunikacijsku situaciju pa tako i fraze koje ne sadrže glagol mogu činiti zasebnu C-jedinicu (Bedeković, Hržica i Kramarić, 2021).

Sve su eholalije uvrštene u jednu od dvije glavne kategorije s obzirom na svoja strukturalna obilježja - čista ili ublažena eholalija, a ublažena se eholalija dalje analizirala s obzirom na elemente koji su promijenjeni u odnosu na prethodni iskaz:

1. Čista eholalija - identično ponavljanje cijelog iskaza koji prethodi.
2. Ublažena eholalija
 - 2.1. Ublažena eholalija - izostavljanje elemenata (*To je pas. / Pas.*).
 - 2.2. Ublažena eholalija – dodavanje elemenata (*To je pas. / To je pas, da.*).
 - 2.3. Ublažena eholalija – kombinacija izostavljanja i dodavanja elemenata (*To je pas. / Pas, da.*).

Tablica 5. Iskazi koji prethode eholaliji - opis kategorija

| Iskazi visokog ograničenja | Iskazi niskog ograničenja |
|---|---|
| <p style="text-align: center;">Direktivi</p> <p>Iskazi koji izazivaju ili ograničavaju fizičko ponašanje slušatelja. Mogu biti:</p> <ol style="list-style-type: none"> a) direktni (<i>Stavi to ovdje. ili Ne radi to.</i>) b) indirektni (ublaženi, manje eksplicitni): <ul style="list-style-type: none"> • Molba (<i>Hoćeš li molim te sjesti?</i>) • Prijedlog (<i>Zašto ne zatvoriš vrata?</i>) • Zahtjev (<i>Ja želim auto.</i>) • Prijetnja (<i>Kaznit ću te ako to napraviš.</i>) | <p style="text-align: center;">Spontani deklarativi</p> <p>Ova kategorija uključuje sve deklarativne iskaze koji ne daju eksplicitnu povratnu informaciju za prethodne izjave ili radnje. Oni mogu zadržati prethodnu temu ili je proširiti, ali ne moraju; moraju u razgovor dodati nove informacije (<i>Auto ide brzo.</i>).</p> |

| <p align="center">Pitanja visokog ograničenja</p> | <p align="center">Pitanja niskog ograničenja</p> |
|---|--|
| <p>Iskazi koji imaju dvostruku funkciju: prebacuju red komunikacijske izmjene (engl. <i>speaking turn</i>) na sugovornika te izazivaju verbalni odgovor od sugovornika. Uključuju sljedeće vrste:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) Popravci - služe za popravak razgovora kada dođe do nesporazuma; izazivaju potpuno ili djelomično ponavljanje prethodnog iskaza sugovornika, bez alternative (<i>Ha?</i> ili <i>Ti što?</i>). b) Ispitna pitanja - pitanja na koja govornik već ima odgovor; koristi se za sokratsko podučavanje sugovornika, demonstriranje njegovog znanja ili istraživanje njegovog opsega (<i>Koje je boje vatrogasno vozilo?</i> ili <i>Je li grm zelen ili crven?</i>). c) Prava pitanja - pitanja na koja govornik nema odgovor (<i>Voli li lutka jesti voće?</i> ili <i>Što ćeš sada raditi?</i>). d) Zahtjevi za dopuštenje/ ponude pomoći - pitanja koja izazivaju verbalno ponašanje i traže dopuštenje ili prihvaćanje za radnju govornika (<i>Mogu li ti ja pomoći?</i>). Mogu služiti i za reguliranje ponašanja sugovornika (<i>Mogu li ja razgovarati s njim?</i>). | <ul style="list-style-type: none"> a) Verbalna reflektivna pitanja - pitanja koja ponavljaju, reduciraju, predstavljaju ili parafraziraju prethodni iskaz sugovornika, bez dodavanja novih informacija. Djeluju tako da potvrđuju ili signaliziraju razumijevanje prethodnog iskaza, dok u isto vrijeme prenose komunikacijsku izmjenu na sugovornika (<i>On zna?</i> ili <i>On zna, zar ne?</i>). b) Akcijska reflektivna pitanja - pitanja koja opisuju ili potvrđuju aktivnost sugovornika, dok prenose komunikacijsku izmjenu na njega. Opisuje se radnja u obliku pitanja, bez dodavanja novih informacija (<i>Ti se sada voziš, zar ne?</i> ili <i>Auto sada ide?</i>). c) Izvještajna pitanja - pitanja koja komentiraju i obavještavaju dijete o događajima ili činjenicama koje ono može, ali i ne mora znati. Daju nove informacije (<i>Taj auto ne odgovara, zar ne?</i>). |
| <p>Povratne informacije za verbalizacije (negativne)</p> <p>Iskazi u ovoj kategoriji potvrđuju ili odgovaraju na prethodni iskaz sugovornika.</p> <ul style="list-style-type: none"> a) Odgovori na pitanja/ direktive – ova kategorija uključuje iskaze koji su prikladni odgovori na pitanja ili direktive, a da sami nisu pitanje ili direktiv. Ovi iskazi imaju negacijsku funkciju (<i>Ne, neću sjesti.</i>). b) Uvažavanje prethodnih deklarativa - Eksplicitno uvažavaju prethodne deklarativne iskaze, ali imaju negacijsku funkciju; izričaji koji samo nastavljaju temu razgovora nisu uključeni jer ne dodaju nove informacije (<i>Lutka MAJKE, Vjerane.</i>). | <p>Povratne informacije za verbalizacije (pozitivne)</p> <p>To uključuje:</p> <ul style="list-style-type: none"> (a) pozitivne odgovore na pitanja/direktive (<i>Da, hoću.</i>). (b) pozitivna priznanja prethodnih deklarativnih iskaza (<i>Tako se to radi.</i>). |

| | |
|--|--|
| <p>Usmjeravanje pažnje (engl. <i>attention devices</i>)</p> <p>Uključuju širok raspon iskaza koji se koriste za traženje pažnje (<i>Vidiš?</i> ili <i>Pogledaj to.</i>).</p> | |
| <p>Poticaji (engl. <i>prompts</i>)</p> <p>Prompt je pokušaj govornika da iznudi odgovor od sugovornika. Da bi bio kodiran kao prompt, iskaz mora slijediti prethodni iskaz istog govornika, sam po sebi mora biti besmislen i mora izazvati odgovor na prethodni iskaz govornika.</p> <p>a) <i>Question prompts</i> – izaziva verbalni odgovor na govornikovo prethodno pitanje ili deklarativ (<i>Zar ti se to ne sviđa?</i>, nakon čega slijedi: <i>Ha?</i>).</p> <p>b) <i>Directive prompts</i> – izaziva se fizičko ponašanje s prethodnim direktivnim iskazom govornika (<i>Sjedni na stolicu</i>, nakon čega slijedi: <i>U redu?</i>)</p> | |

3.5. Način obrade podataka

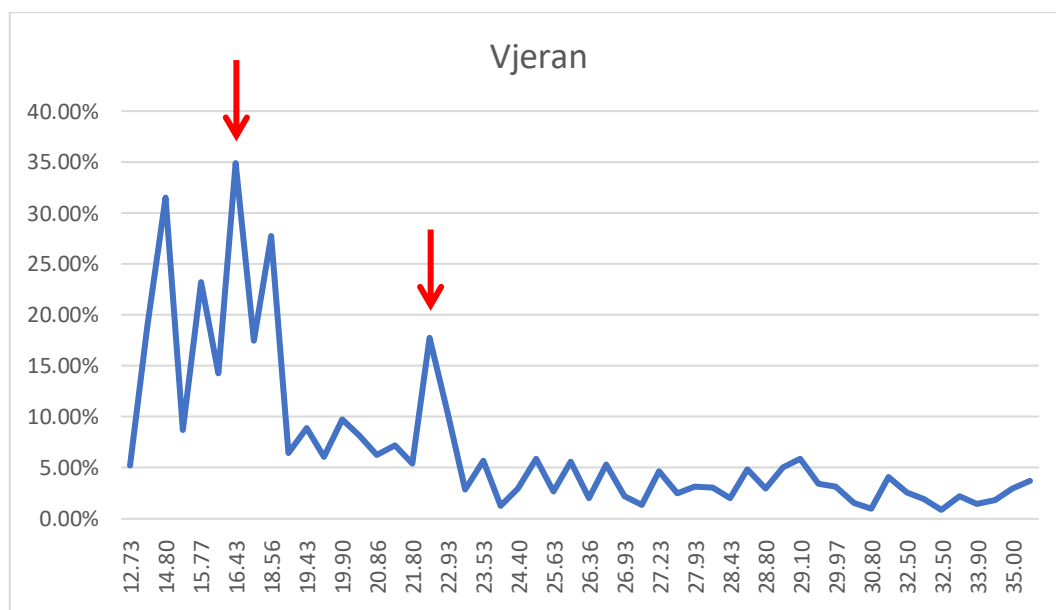
Kako bi se dobili odgovori na postavljena istraživačka pitanja provedena je deskriptivna statistika. Izračunate su relativne frekvencije, izražene kao postotak, za varijable učestalost eholalije, udio čiste eholalije, udio ublažene eholalije, udio pojedine vrste ublažene eholalije, vrsta iskaza koji prethodi eholaliji i reakcija na eholaliju. Osim toga, u okviru deskriptivne statistike izračunata je i aritmetička sredina za varijable prosječna duljina samostalnog iskaza te prosječna duljina eholalije. Prosječna duljina samostalnog iskaza, računala se pomoću naredbe MLU (mlu - t%mor) u programu CLAN, a prosječna se duljina eholalije izračunala pomoću programa Microsoft Excel nakon što su sve eholalije unesene u tablicu. Obje su mjere izražene kao broj riječi.

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA

4.1. Učestalost eholalije

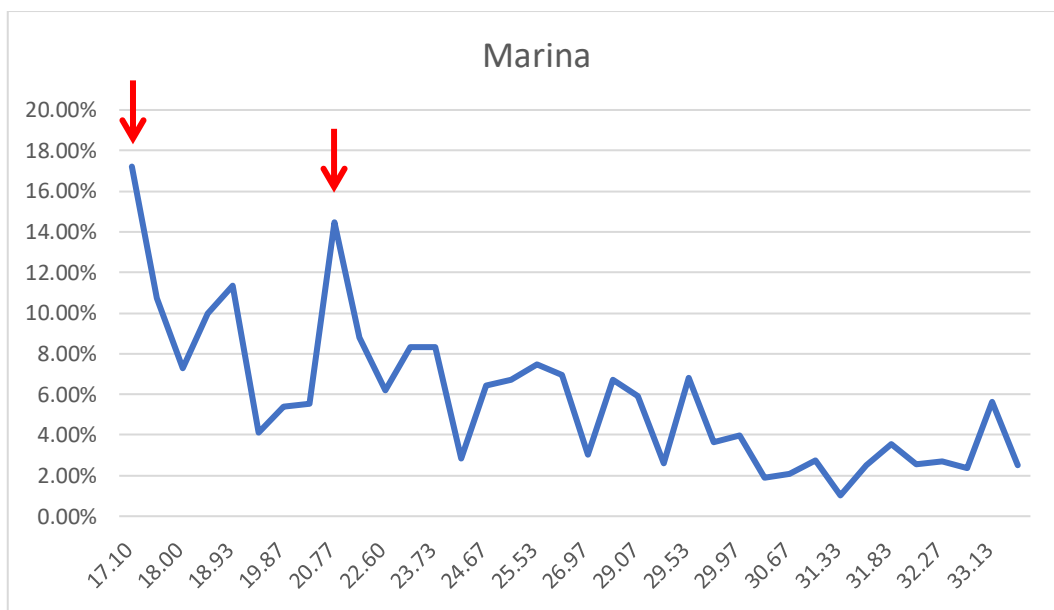
Rezultati istraživanja pokazuju da je najznačajnija učestalost eholalije u djece tipičnog razvoja prisutna u prvoj polovici druge godine života, s vrhuncem oko 16 mjeseci. Zanimljivo je da su kod dvoje od troje djece zabilježena dva vala eholalije.

Kod Vjerana je vrhunac prvog vala prisutan u dobi od 16 mjeseci, a drugi je val vidljiv u dobi od 22 mjeseca (Slika 1).



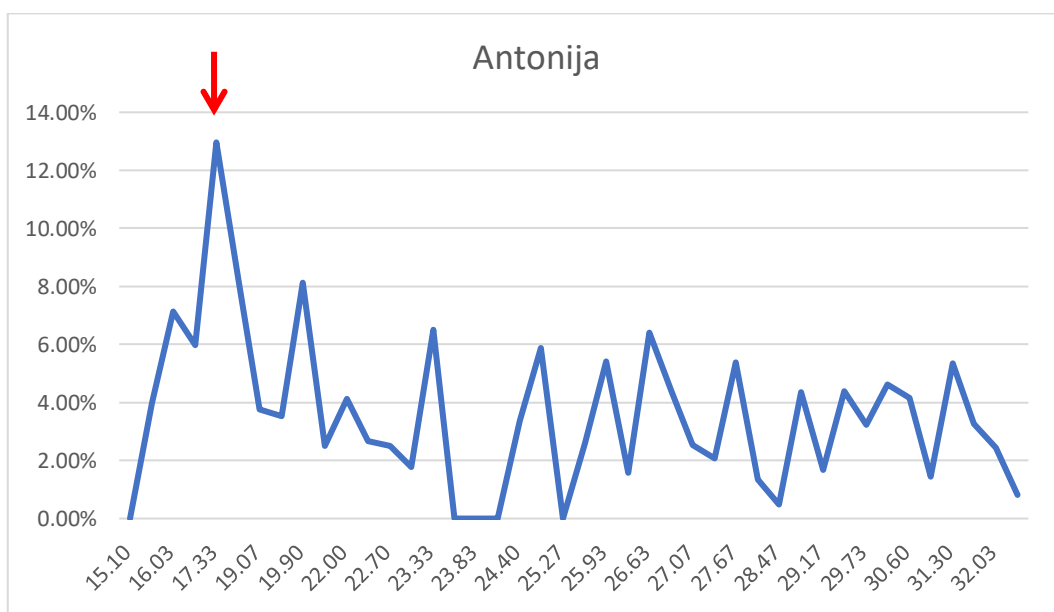
Slika 1. Prikaz učestalosti eholalije - Vjeran

Kod Marine transkripti započinju od 17 mjeseci te je u tom periodu vidljiva najveća učestalost eholalije pa je za pretpostaviti da je to dio prvog vala. Vrhunac drugog vala događa se u dobi od 20 mjeseci (Slika 2).



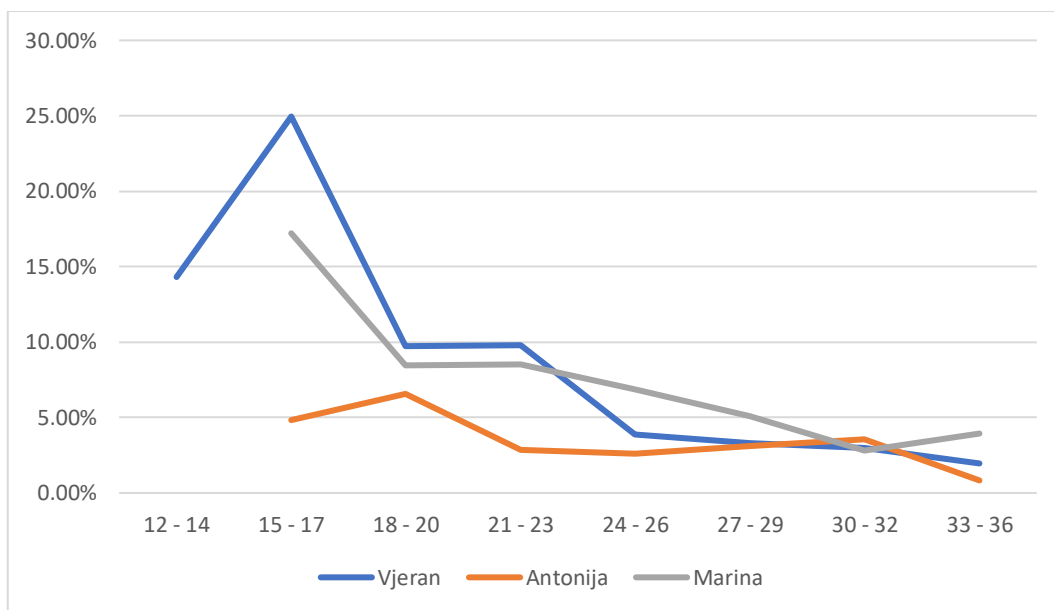
Slika 2. Prikaz učestalosti eholalije - Marina

Kod Antonije je eholalija najdominantnija u dobi od 17 mjeseci, a drugi val nije zabilježen (Slika 3).



Slika 3. Prikaz učestalosti eholalije – Antonija

Pri usporedbi podataka po dobnim skupinama sveukupno se uočava obrazac najveće učestalosti eholalije u razdoblju od 12 do 18 mjeseci (Slika 4), čime je potvrđena prva hipoteza ovog istraživanja.



Slika 4. Učestalost eholalije za troje djece po dobnim skupinama

Ovi su rezultati u skladu s već spomenutim podacima koje iznosi Van Riper (1963; prema Nakanishi i Owada, 1973) da se vrhunac eholalije u djece tipičnog razvoja uočava oko 18 mjeseci, a vrlo rijetko poslije 30 mjeseci. Masur i Rodemaker (1999) navode da učestalost verbalne imitacije doživljava značajan porast u drugoj godini života, odnosno u razdoblju od 13 do 17 mjeseci, ali nastavlja biti prisutna i u dobi od 17 do 21 mjesec (Masur, 1993). Prema Masur i Rodemaker (1999) period kada verbalna imitacija doživljava svoj najznačajniji porast, a to je sredina druge godine života, podudara se s razdobljem kada tipično dolazi do intenzivnog povećanja broja riječi u djetetovom rječniku (Goldfield i Reznick, 1990). Ipak, Masur i Eichorst (2002) navode da je s rastom rječnika povezana samo verbalna imitacija novih, ali ne i poznatih riječi, te da samo ponavljanje novih riječi može predvidjeti i olakšati daljnji razvoj rječnika.

Iako se Vjeran, Antonija i Marina međusobno razlikuju po stupnju zastupljenosti eholalije u spontanom govoru, vrlo je važno istaknuti podatak da kod neke djece udio eholalije u spontanom govoru u određenom periodu može ići i preko 25% (Slika 1). Ovaj podatak govori u prilog tome da učestalost eholalije u djece tipičnog razvoja može biti prisutna u značajnoj mjeri u razdoblju ranog jezičnog razvoja.

Prema istraživanju koje je proveo Fay (1967a) skupina djece tipičnog razvoja prosječne dobi 36 mjeseci imala je samo 1,3% eholalije u svom govoru. Nakanishi i Owada (1973) također izvješćuju o postepenom smanjenju učestalosti eholalije od 30 mjeseci te smatraju da bi to

smanjenje moglo upućivati na napredak u djetetovim jezično-govornim sposobnostima. Navedeni podaci, kao i podaci dobiveni ovim istraživanjem, govore u prilog tome da se u periodu 30-36 mjeseci očekuje primjetno smanjenje broja eholalije u djetetovom spontanom govoru, a taj podatak može biti od kliničke važnosti.

4.2. Udio čiste i ublažene eholalije

Kod sve troje djece vidljiv je značajno veći udio ublažene eholalije u odnosu na čistu eholaliju za gotovo sve dobne skupine. Iznimka su Antonijini podaci za dobnu skupinu 24 - 26 i Marinini podaci za dobnu skupinu 33 - 36 (Tablica 6).

Zanimljivo je da kod ovo troje djece postoje individualne razlike u razvojnim trendovima ublažene i čiste eholalije. Primjerice, kod Antonije je zabilježeno povećanje učestalosti ublažene eholalije kroz treću godinu života, dok je za Marinu vidljivo postepeno smanjenje ublažene eholalije kroz cijeli period 12 – 36 mjeseci (Tablica 6). Navedeni podaci govore u prilog tome da ne prolaze sva djeca tipičnog razvoja kroz potpuno jednak proces usvajanja jezika, a ove razlike možda upravo odražavaju različite stilove obrade jezika, kao što su analitički i gestalt stil.

Tablica 6. Udio čiste i ublažene eholalije

| dobne skupine | Vjeran - čista eholalija | Vjeran - ublažena eholalija | Antonija - čista eholalija | Antonija - ublažena eholalija | Marina - čista eholalija | Marina - ublažena eholalija |
|----------------|--------------------------|-----------------------------|----------------------------|-------------------------------|--------------------------|-----------------------------|
| 12 - 14 | 37,50% | 62,50% | | | | |
| 15 - 17 | 17,05% | 82,95% | 20,00% | 80,00% | 14,29% | 85,71% |
| 18 - 20 | 11,19% | 88,81% | 16,13% | 83,87% | 18,62% | 81,38% |
| 21 - 23 | 24,04% | 75,96% | 29,41% | 70,59% | 23,26% | 76,74% |
| 24 - 26 | 31,70% | 68,24% | 52,36% | 47,64% | 29,03% | 70,97% |
| 27 - 29 | 28,33% | 71,67% | 24,64% | 75,51% | 30,22% | 69,78% |
| 30 - 32 | 36,36% | 63,64% | 27,43% | 72,57% | 45,65% | 54,24% |
| 33 - 36 | 25,39% | 74,67% | 0,00% | 100,00% | 60,00% | 40,00% |

Najzastupljenija vrsta ublažene eholalije kod sve troje djece jest izostavljanje elemenata iz izvornog iskaza. Može se uočiti da udio ublažene eholalije koja podrazumijeva izostavljanje elemenata iz izvornog iskaza značajno premašuje druge dvije vrste te čini 50% ili više udjela za sve dobne skupine kod sve djece (Tablica 7). Time možemo zaključiti da je potvrđena druga

hipoteza ovog istraživanja. Ovaj podatak pokazuje da djeca tipičnog razvoja zaista u najvećoj mjeri rade određene izmjene u iskazu kojeg ponavljaju i to na način da selektivno ponavljaju samo neke riječi, dok druge izostavljaju.

Tablica 7. Udio pojedine vrste ublažene eholalije

| Dijete | Dobne skupine | Ublažena izostavljanje | Ublažena dodavanje | Ublažena kombinacija |
|----------|---------------|------------------------|--------------------|----------------------|
| Vjeran | 12 - 14 | 100,00% | 0,00% | 0,00% |
| | 15 - 17 | 86,92% | 0,00% | 13,08% |
| | 18 - 20 | 85,57% | 1,78% | 12,59% |
| | 21 - 23 | 92,31% | 1,69% | 6,00% |
| | 24 - 26 | 90,14% | 0,00% | 9,86% |
| | 27 - 29 | 79,64% | 4,62% | 15,83% |
| | 30 - 32 | 95,24% | 2,38% | 2,38% |
| | 33 - 36 | 80,00% | 10,08% | 10,08% |
| Antonija | 12 - 14 | | | |
| | 15 - 17 | 100,00% | 0,00% | 0,00% |
| | 18 - 20 | 84,62% | 0,00% | 15,38% |
| | 21 - 23 | 66,67% | 8,33% | 25,00% |
| | 24 - 26 | 60,36% | 19,82% | 19,82% |
| | 27 - 29 | 90,59% | 6,90% | 2,30% |
| | 30 - 32 | 68,80% | 8,80% | 22,20% |
| | 33 - 36 | 50,00% | 0,00% | 50,00% |
| Marina | 12 - 14 | | | |
| | 15 - 17 | 88,89% | 0,00% | 11,11% |
| | 18 - 20 | 91,63% | 4,13% | 4,13% |
| | 21 - 23 | 87,88% | 12,12% | 0,00% |
| | 24 - 26 | 89,36% | 4,55% | 6,09% |
| | 27 - 29 | 90,00% | 6,70% | 3,30% |
| | 30 - 32 | 85,91% | 6,95% | 6,95% |
| | 33 - 36 | 75,00% | 15,00% | 10,00% |

Istraživanje koje su proveli Shapiro i sur. (1970) pokazalo je da su četverogodišnja djeca atipičnog razvoja imala značajno veći ukupni udio eholalije u svom govoru od trogodišnje i četverogodišnje djece tipičnog razvoja. Iako nije bilo značajnih razlika u ukupnom broju proizvedene eholalije između četverogodišnjaka atipičnog razvoja i dvogodišnjaka tipičnog razvoja, već su u toj dobi postojale kvalitativne razlike u njihovim eholalijama. Naime, djeca atipičnog razvoja prosječne dobi četiri i pol godine imala su veći udio čiste eholalije od djece tipičnog razvoja dobi dvije, tri i četiri godine. Osim toga, u djece tipičnog razvoja udio čiste eholalije smanjivao se s dobi. Prilikom interpretacije ovih podataka potrebno je imati na umu

da su Shapiro i sur. (1970) primijenili drukčije kriterije i kategorije čiste i ublažene eholalije. Primjerice, čista eholalija podrazumijevala je ponavljanje jedne ili više riječi iz iskaza koji je prethodio (ne nužno svih riječi), ali pravilnim redosljedom i bez drugih promjena, dok je izostavljanje funkcionalnih riječi ubrajano u posebnu kategoriju ublažene eholalije.

Mnogi autori naglašavaju da je upravo ublažena eholalija, za razliku od čiste, povezana s boljim jezičnim razumijevanjem i proizvodnjom te da ublažene eholalične iskaze možemo smatrati pozitivnim signalima jezičnog razvoja jer pokazuju prisutnost kognitivno-lingvističke obrade u gestalt (globalnom) stilu usvajanja jezika (Fay, 1967a, 1967b, 1969; Prizant, 1983; Schuler i Prizant 1985). Ponovljeni iskazi koji pokazuju veću razinu jezičnog razumijevanja i jasnu komunikacijsku namjeru, vjerojatnije će sadržavati različite strukturalne promjene kao što su izostavljanje, dodavanje i zamjena elemenata, promjena intonacije i slično (Prizant, 1983).

Ono što se primijetilo tijekom prikupljanja podataka, ali nije bio fokus ovog istraživanja, jest da su elementi koje djeca u najvećoj mjeri ponavljaju punoznačne riječi. To dovodi do zanimljivog pitanja; kako djeca već u tako ranoj dobi prepoznaju da su upravo punoznačne riječi nositelji značenja te pri ponavljanju tuđih iskaza najčešće *biraju* baš njih, a ne primjerice veznike, čestice ili prijedloge. O istom obrascu ponavljanja izvješćuju i drugi autori (Brown i Bellugi, 1964; Ervin, 1964). Brown i Bellugi (1964) navode da je jedno od objašnjenja svakako to što punoznačne riječi, a posebice imenice, glagoli i pridjevi, predstavljaju konkretne pojmove. Roditelji vrlo često izgovaraju te riječi jednu po jednu, usmjeravajući pritom pažnju djeteta na te iste objekte ili radnje u okolini.

Ipak, Brown i Bellugi (1964) ističu da iskazi koje dijete imitira imaju ista ograničenja u duljini i upućuju na istu sklonost za punoznačne riječi, kao i iskazi koje je dijete te iste dobi proizvodi samostalno. Drugim riječima, procesi koji se događaju tijekom imitacije govora, zapravo samo reflektiraju iste one procese koji se odvijaju tijekom djetetove samostalne proizvodnje. Pojavu kada dijete u svom govoru ispušta funkcionalne, nepunoznačne riječi te se njegov govor temelji na punoznačnim riječima koje su nositelji značenja, nazivamo telegrafskim govorom (Brown i Bellugi, 1964). S obzirom na to da se isti taj proces primjećuje i u proizvodnji eholalije, neki autori takvu eholaliju nazivaju telegrafskom (Loca i Wootton, 1995; Prizant, 1983). Postoji nekoliko mogućih objašnjenja zašto djeca ispuštaju funkcionalne riječi. Za početak, funkcionalne riječi nisu ključne za značenje, već primarno imaju strukturalnu funkciju (Hoff, 2013). Osim toga, moguće objašnjenje je to što takve riječi nisu naglašene u izgovoru odraslih pa je veća vjerojatnost da će djeca te nenaglašene dijelove rečenica izostaviti (Brown i Bellugi,

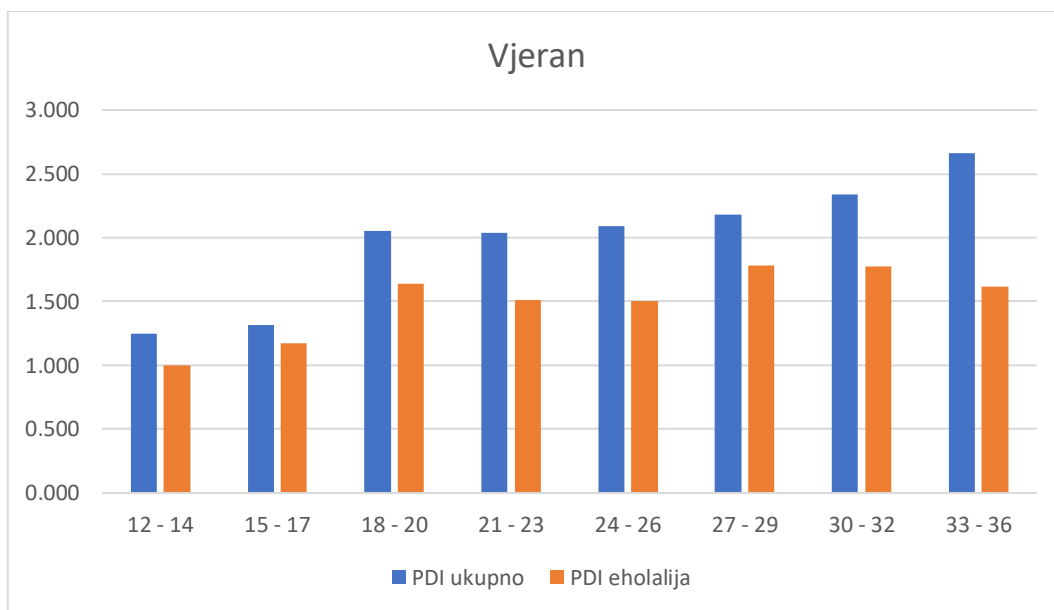
1964). Nadalje, djeca u ovako ranoj dobi imaju kognitivna ograničenja u smislu duljine iskaza koji mogu proizvesti (Hoff, 2013; Brown i Bellugi, 1964), zbog čega izostavljaju elemente koji su najmanje važni za prijenos poruke.

4.3. Prosječna duljina iskaza i eholalije

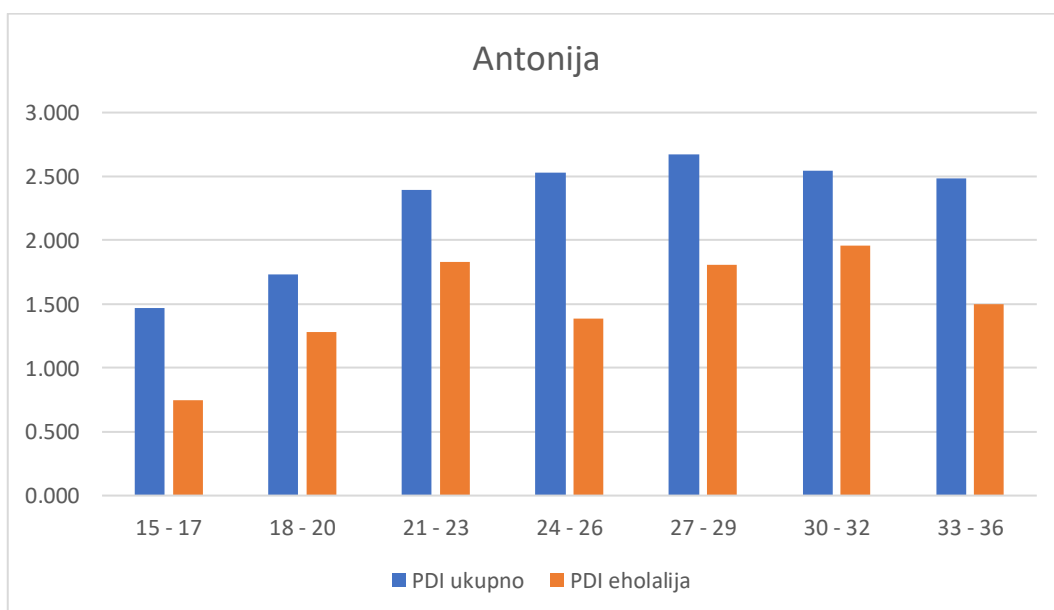
Prije tumačenja samih rezultata, kratko će se objasniti mjera prosječne duljine iskaza. Prosječna duljina iskaza ili PDI (engl. *mean length of utterance* ili MLU) koju je predložio Brown (1973), danas je najraširenija mjera koja se rabi za procjenu sintaktičkog razvoja (Bedeković, Hržica i Kramarić, 2021). Ta mjera pokazuje omjer ukupnog broja riječi u jezičnom uzorku i ukupnog broja iskaza. Mjera je prvotno osmišljena kao prosječan broj morfema po iskazu (Brown, 1973), no kasnije su različita istraživanja pokazala vrlo visoku pozitivnu korelaciju između prosječne duljine iskaza u morfemima i u riječima (Parker i Brorson, 2005). Osim toga, pokazalo se da je ova mjera izražena u riječima čak i pouzdanija mjera jezičnog razvoja zbog mogućih razlika u brojanju morfema u različitim jezicima (Parker i Brorson, 2005).

Prema podacima dobivenim ovim istraživanjem, u svim dobnim skupinama kod sve djece prosječna je duljina eholalije manja od prosječne duljine njihovih samostalnih iskaza. Time je potvrđena treća hipoteza ovog istraživanja.

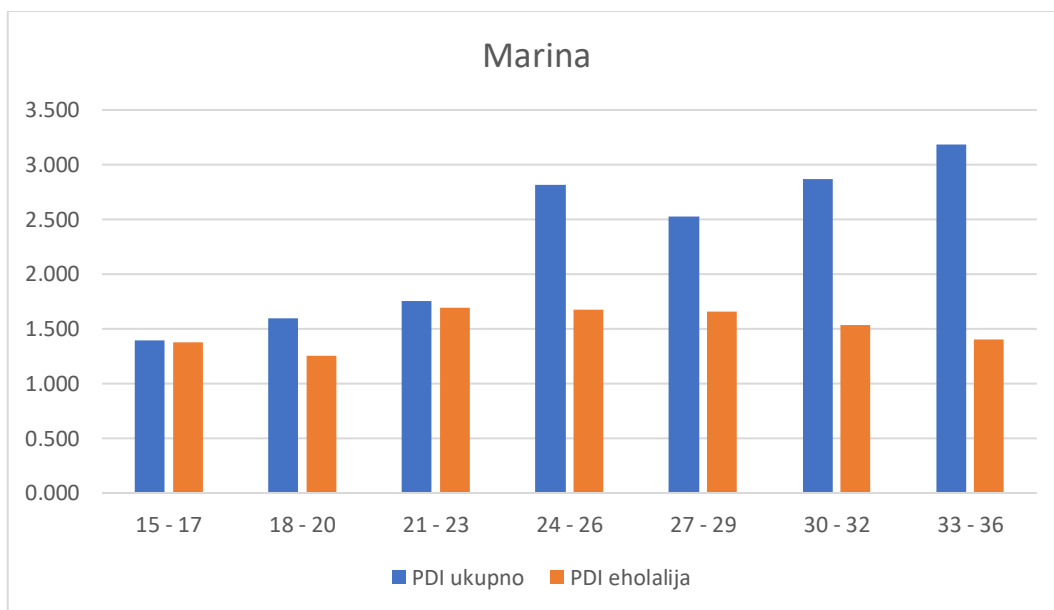
Zanimljivo je da se kod sva tri djeteta primjećuje obrazac postepenog povećanja razlike između duljine eholaličnih iskaza i duljine samostalnih iskaza. Odnosno, može se primijetiti da duljina eholalije i duljina samostalnih iskaza zajednički rastu do otprilike 20 - 24 mjeseca, a potom se duljina samostalnih iskaza nastavlja povećavati, dok prosječna duljina eholalije ostaje približno jednaka te ni u jednom trenutku ne prelazi prosječnu vrijednost od dvije riječi po iskazu. Zbog jasnijeg prikaza navedenih podataka, priloženi su grafički prikazi za svako pojedino dijete (Slika 5, Slika 6 i Slika 7) koji prikazuju promjene prosječne duljine samostalnih iskaza i prosječne duljine eholalije tijekom vremena - od pojave prvih riječi pa sve do višечlanih iskaza.



Slika 5. Usporedba prosječne duljine iskaza i prosječne duljine eholalije po dobnim skupinama – Vjeran



Slika 6. Usporedba prosječne duljine iskaza i prosječne duljine eholalije po dobnim skupinama – Antonija



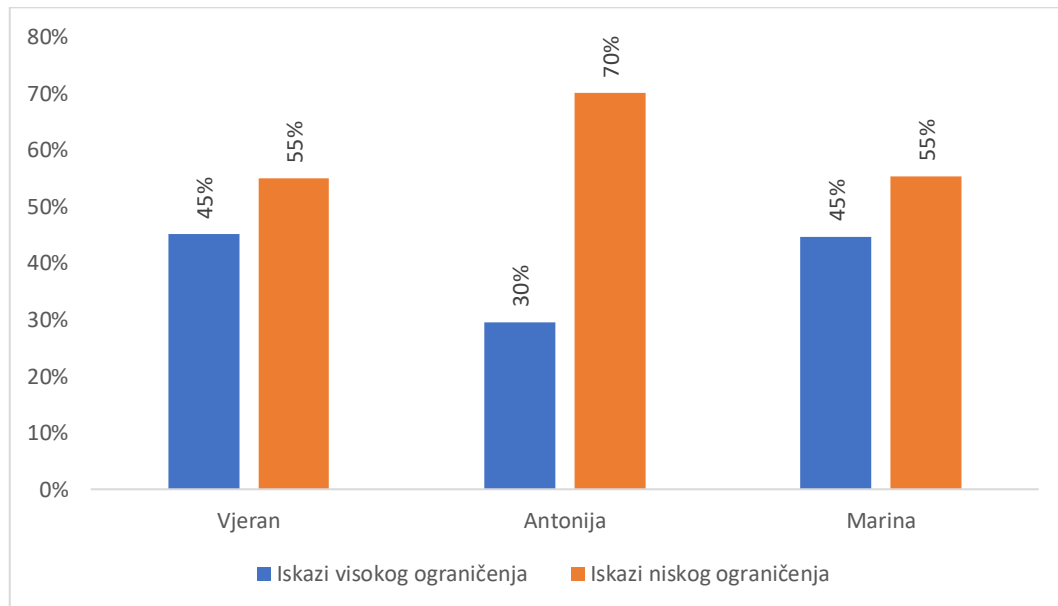
Slika 7. Usporedba prosječne duljine iskaza i prosječne duljine eholalije po dobnim skupinama – Marina

Ovi su podaci u skladu s istraživanjem koje su proveli Nakanishi i Owada (1973). Oni ističu da je maksimalna duljina eholalije ostala uglavnom dvije riječi po iskazu tijekom cijelog perioda provedbe istraživanja (1 - 3 godine), dok je broj riječi u samostalnim iskazima rastao s vremenom. Isti takav obrazac navedeni su autori uočili i kod jednog djeteta s jezičnim kašnjenjem, samo u nešto kasnijoj dobi. Ervin (1964) također izvještava o tome da dječja spontana imitacija ne pokazuje nikakvu morfosintaktičku prednost u odnosu na samostalni, neimitirajući govor te prema tome zaključuje da sintaktički razvoj ne može u velikoj mjeri počivati na imitaciji odraslih iskaza. Da djetetova spontana imitacija odraslih iskaza i njegovi samostalni iskazi proizlaze iz iste jezične kompetencije, pri čemu nijedno ne pokazuje značajnu prednost nad drugim, navode i drugi autori (Brown i Bellugi, 1964; Nakanishi i Owada, 1973; Rodd i Braine, 1971).

4.4. Iskazi koji prethode eholaliji

Iskazi koji prethode eholaliji analizirali su se s ciljem dobivanja boljeg uvida u jezični kontekst u kojem se eholalija u djece tipičnog razvoja najčešće pojavljuje. Kada se promatra ukupan broj proizvedene eholalije, zanimljivo je da kod Vjerana i Marine postoji približno jednak udio iskaza visokog ograničenja (45%) i niskog ograničenja (55%), dok kod Antonije iskazi niskog ograničenja (70%) značajno premašuju iskaze visokog ograničenja (30%) (Slika 8). S obzirom

na to da podaci pokazuju da je kod sve troje djece više eholalije uslijedilo nakon iskaza s niskim jezičnim ograničenjem, četvrta hipoteza ovog istraživanja nije potvrđena.



Slika 8. Prikaz ukupnog udjela iskaza visokog i niskog ograničenja za svako od troje djece

Kod Vjerana su od iskaza visokog ograničenja najprisutnija pitanja visokog ograničenja u svim dobnim skupinama osim u zadnje dvije. U zadnje dvije dobnje skupine, odnosno u razdoblju od 30 do 36 mjeseci, najveći je postotak direktiva. Od iskaza niskog ograničenja u prve dvije dobnje skupine, odnosno u razdoblju od 12 do 17 mjeseci najzastupljenija su pitanja niskog ograničenja, a u svim ostalim dobnim skupinama najveća je učestalost spontanijh deklarativa (Tablica 8).

Kod Antonije su iskazi visokog ograničenja neravnomjerno zastupljeni po različitim dobnim skupinama, a od iskaza niskog ograničenja u većini dobnih skupina najveća je učestalost spontanijh deklarativa (Tablica 8).

Kod Marine su od iskaza visokog ograničenja u svim dobnim skupinama najzastupljenija pitanja, a od iskaza niskog ograničenja u većini dobnih skupina najčešći su spontani deklarativi (Tablica 8).

Tablica 8. Udio pojedine vrste iskaza koji prethodi eholaliji

| | | Iskazi visokog ograničenja | | | | | Iskazi niskog ograničenja | | |
|-----------------|---------------|----------------------------|-----------------------------|--------------------------|---------------------|--------------------------------|----------------------------|--------------------------------|----------------------|
| Dijete | Dobne skupine | Direktivi | Pitanja visokog ograničenja | Poticaji/ <i>prompts</i> | Usmjeravanje pažnje | Negativne povratne informacije | Pitanja niskog ograničenja | Pozitivne povratne informacije | Spontani deklarativi |
| Vjeran | 12 - 14 | 0,00% | 50,00% | 0,00% | 0,00% | 0,00% | 25,00% | 12,50% | 12,50% |
| | 15 - 17 | 7,75% | 29,46% | 6,98% | 5,43% | 4,65% | 22,48% | 8,53% | 14,73% |
| | 18 - 20 | 15,22% | 31,20% | 6,39% | 2,40% | 3,22% | 18,39% | 2,40% | 20,79% |
| | 21 - 23 | 6,51% | 24,66% | 0,00% | 2,61% | 6,51% | 9,74% | 7,13% | 42,85% |
| | 24 - 26 | 5,79% | 31,70% | 0,94% | 0,94% | 17,29% | 3,84% | 7,67% | 31,70% |
| | 27 - 29 | 5,64% | 13,67% | 1,90% | 5,64% | 10,36% | 8,46% | 8,95% | 45,25% |
| | 30 - 32 | 9,09% | 3,03% | 1,52% | 1,52% | 6,06% | 7,58% | 10,61% | 60,61% |
| | 33 - 36 | 16,49% | 7,53% | 2,99% | 2,99% | 13,50% | 7,53% | 10,51% | 38,83% |
| Antonija | 12 - 14 | | | | | | | | |
| | 15 - 17 | 0,00% | 0,00% | 0,00% | 10,00% | 0,00% | 10,00% | 50,00% | 30,00% |
| | 18 - 20 | 16,13% | 12,90% | 3,23% | 0,00% | 19,35% | 12,90% | 9,68% | 25,81% |
| | 21 - 23 | 17,65% | 11,76% | 0,00% | 0,00% | 17,65% | 11,76% | 5,88% | 35,29% |
| | 24 - 26 | 4,72% | 0,00% | 4,72% | 4,72% | 0,00% | 4,72% | 18,88% | 61,80% |
| | 27 - 29 | 5,21% | 10,58% | 3,48% | 5,21% | 3,48% | 3,48% | 17,54% | 50,87% |
| | 30 - 32 | 3,19% | 9,72% | 0,00% | 4,79% | 6,39% | 4,79% | 12,92% | 58,06% |
| | 33 - 36 | 0,00% | 0,00% | 0,00% | 0,00% | 0,00% | 0,00% | 50,00% | 50,00% |
| Marina | 12 - 14 | | | | | | | | |
| | 15 - 17 | 14,29% | 33,33% | 0,00% | 0,00% | 4,76% | 0,00% | 33,33% | 14,29% |
| | 18 - 20 | 3,36% | 20,35% | 0,00% | 5,09% | 13,53% | 13,53% | 18,62% | 25,43% |
| | 21 - 23 | 6,98% | 25,58% | 4,65% | 0,00% | 2,33% | 23,26% | 6,98% | 30,23% |
| | 24 - 26 | 10,77% | 18,26% | 6,45% | 2,13% | 7,55% | 25,81% | 11,81% | 17,23% |
| | 27 - 29 | 4,68% | 41,87% | 2,30% | 2,30% | 11,65% | 6,98% | 6,98% | 23,24% |
| | 30 - 32 | 8,59% | 19,06% | 3,77% | 0,94% | 10,47% | 11,41% | 5,76% | 40,00% |
| | 33 - 36 | 2,00% | 28,00% | 0,00% | 2,00% | 4,00% | 10,00% | 2,00% | 52,00% |

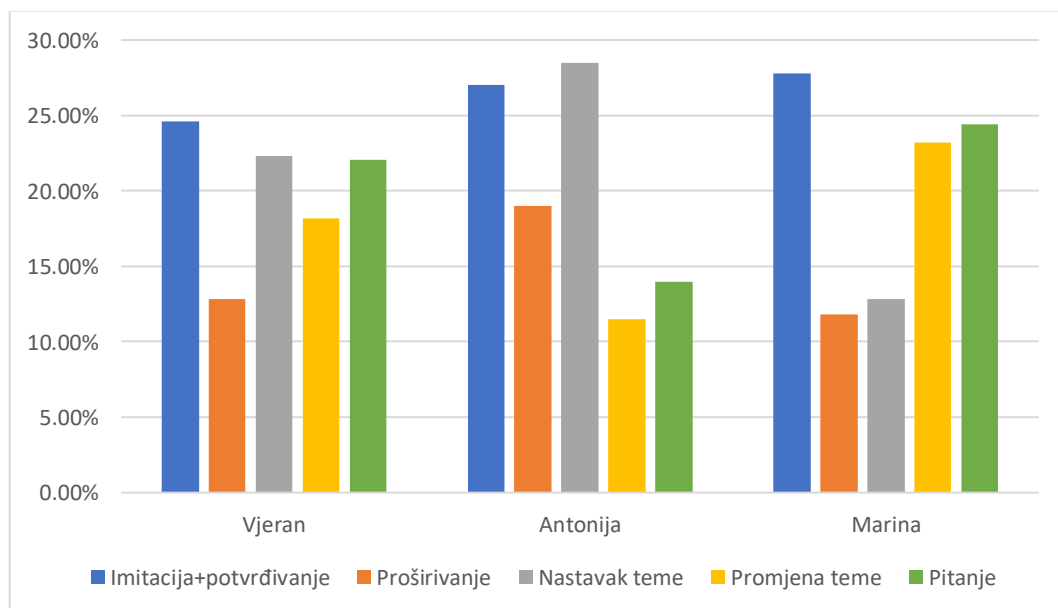
Podaci dobiveni ovim istraživanjem u suprotnosti su s podacima koje su dobili Rydell i Miranda (1991, 1994). Spomenuti su autori na uzorku djece s poremećajem iz spektra autizma dobili rezultat da iskazi s visokim ograničenjem dovode do više verbalnih odgovora općenito, ali i više eholalije. No, sami autori naglašavaju da je zbog malog broja ispitanika u oba istraživanja ove rezultate potrebno uzeti s oprezom. Osim toga, važno je naglasiti da su u istraživanju koje su proveli Rydell i Miranda, odrasle osobe bile podučene korištenju ova dva

interakcijska stila, odnosno situacija se nije odvijala u prirodnom i spontanom okruženju. Direktivni se stil u navedenim istraživanjima sastojao od barem 60% iskaza visokog ograničenja, a olakšavajući stil od barem 60% iskaza niskog ograničenja.

S druge strane, istraživanje koje je proveo Matheny (1968) s petogodišnjim dječakom atipičnog razvoja pokazalo je da se eholalija češće javlja kada joj prethode iskazi koji definiraju ili opisuju situaciju (primjerice: *To je bilo dobro.*) u odnosu na imperativne iskaze i pitanja (primjerice: *Koliko imaš godina?*). Navedeni podaci u skladu su s rezultatima dobivenim u ovom istraživanju. Matheny (1968) objašnjava da je jedan od razloga zašto se eholalija rjeđe javlja nakon imperativnih i upitnih iskaza jest taj što takvi iskazi pružaju puno jasniji kontekst za odgovaranje od deklarativnih iskaza. Osim toga, deklarativni su iskazi, osim onih koji se odnose na imenovanje jednom riječi, nerijetko apstraktniji i manje razumljivi od imperativnih iskaza (Matheny, 1968).

4.5. Reakcija na eholaliju

Kod Vjerana i Marine nakon eholalije najčešće slijedi imitacija same eholalije (ponavljanje istog iskaza za djetetom) ili potvrđivanje. Također, kod njih dvoje najmanje zastupljen odgovor na eholaliju jest proširivanje iskaza. S druge strane, kod Antonije je najčešće zastupljen nastavak teme, potom slijedi imitacija ili potvrđivanje te proširivanje (Slika 9).



Slika 9. Prikaz zastupljenosti pojedine vrste odgovora na eholaliju

U skladu s petom pretpostavkom ovog istraživanja, roditelji zaista u velikoj mjeri na djetetovu eholaliju odgovaraju imitacijom. Ovaj podatak vrlo je važan jer su istraživanja pokazala da majčina vokalna i verbalna imitacija može pozitivno utjecati na djetetov jezično-govorni razvoj (Tamis-LeMonda, Bornstein i Baumwell, 2001). Istraživanje koje su proveli Tamis-LeMonda i sur. (2001) pokazalo je da su majčina imitacija i proširivanje djetetovih iskaza u dobi od 13 mjeseci povezani s bržim usvajanjem leksikona od 50 riječi i ranijim kombiniranjem riječi u cjelinu. Osim toga, majčino imitiranje djetetovih iskaza u dobi od 13 mjeseci povezano je s većim rječnikom njihove djece u dobi od 17 mjeseci (Masur, Flynn i Eichorst, 2005). Ono što je također važno za napomenuti jest da upravo imitacija i potvrđivanje djetetovog iskaza pokazuju roditeljsko nastojanje da prate interes i vodstvo djeteta te da mu pruže pozitivnu povratnu informaciju za njegove verbalizacije. Ipak, pretpostavka ovog istraživanja bila je da će uz imitaciju roditelji vrlo često i proširivati djetetove eholalične iskaze s obzirom da je to jedna od važnih strategija za poticanje jezično-govornog razvoja (Tamis-Lemonda i sur., 2001). No, kao što je spomenuto, kod čak dvoje djece u ovom istraživanju proširivanje iskaza zapravo čini najmanje zastupljen odgovor na eholaliju te taj rezultat nije u skladu s pretpostavkom istraživanja.

Zanimljivo je i da roditelji vrlo često na eholaliju odgovaraju pitanjem, a tijekom samog prikupljanja podataka primijećeno je da nerijetko djeca ponovno na to pitanje odgovaraju eholalijom. Takve izmjene daju naslutiti da je eholalija i u djece tipičnog razvoja ponekad pokazatelj nerazumijevanja iskaza. Činjenica da djeca unatoč mogućem manjku razumijevanja, svejedno nastoje doprinijeti konverzaciji i ostvariti svoju ulogu u interakciji (engl. *turn-taking*), pokazuje da eholalija uistinu ima važnu socijalnu i komunikacijsku funkciju.

4.6. Ograničenja i doprinos istraživanja

Prilikom čitanja i interpretacije ovog istraživanja, potrebno je imati na umu određena metodološka ograničenja i mogućnost njihovog utjecaja na rezultate.

Uzorak za ovo istraživanje činilo je troje djece čiji se transkripti nalaze u Hrvatskom korpusu dječjeg jezika. S obzirom na mali broj sudionika, podaci dobiveni ovim istraživanjem ne mogu se generalizirati na opću populaciju. Osim toga, dio je mjera u ovom radu zahtijevao osobnu procjenu autorice te s obzirom na samu prirodu istraživanja subjektivnost nije mogla biti izbjegnuta. Također, potrebno je imati na umu da je procjena bila samostalna te nije uključivala više procjenjivača što bi doprinijelo većoj pouzdanosti rezultata. Nadalje, kao jedno od metodoloških ograničenja svakako treba istaknuti i nepostojanje jasno definiranih i

ujednačenih kriterija za određenje eholalije te određene specifičnosti jezika koje otežavaju klasifikaciju. Primjerice, kada dijete proizvede iskaz koji se razlikuje u morfološkoj oznaci za rod ili broj, postavlja se pitanje je li to uistinu oblik ublažene eholalije kako neki autori smatraju (Fay, 1967b; Shapiro i sur., 1970) ili ipak takve iskaze možemo smatrati djetetovim vlastitim, fleksibilnim i originalnim iskazima.

Unatoč navedenim ograničenjima, bitno je istaknuti da je ovo istraživanje temeljeno na korpusu koji je nastao longitudinalnim praćenjem u razdoblju dječjeg usvajanja jezika. Važnost korpusa očituje se u tome što oni pružaju posebnu vrstu informacija nedostupnu dugim istraživanjima, a to je razvojna komponenta jezičnog usvajanja (Hržica i Ordulj, 2013). To znači da korpusi dječjeg jezika mogu pokazati karakteristike jezičnog sustava određenog sudionika i način na koji se taj sustav mijenja kroz vrijeme. Zahvaljujući tome, dobiveni podaci pokazuju promjene u obilježjima eholalije tijekom vremena – od prve riječi pa sve do treće godine života.

U daljnjim istraživanjima ove problematike, svakako bi bilo poželjno povećati broj sudionika te broj procjenjivača, što bi zasigurno omogućilo preciznije i pouzdanije zaključke.

5. ZAKLJUČAK

Eholalijom nazivamo ponavljanja tuđih verbalnih iskaza - riječi, fraza i rečenica. Postoje dvije osnovne vrste eholalije, a to su neposredna i odgođena. Neposredna eholalija odnosi se na iskaze koji se ponavljaju odmah ili nakon kratke odgode, dok se odgođena eholalija odnosi na iskaze koji se ponavljaju nakon određenog vremenskog odmaka. Osim toga, ako u obzir uzmemo kriterij sličnosti s iskazom koji se ponavlja, možemo razlikovati još dva podtipa eholalije – čista i ublažena. Čista eholalija predstavlja identično ponavljanje tuđih iskaza u govoru. S druge strane, ublažena eholalija podrazumijeva ponavljanje iskaza s blagim promjenama, kao što su dodavanja, izbacivanja i zamjena riječi te promjena intonacije.

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi razvojne promjene u obilježjima neposredne eholalije u djece tipičnog razvoja dobi 1 - 3 godine. Također, analizirali su se iskazi koji su prethodili eholaliji, kao i oni iskazi koji su slijedili nakon eholalije, s ciljem dobivanja boljeg uvida u jezični kontekst u kojem se eholalija pojavljuje u svakodnevnim socijalnim interakcijama.

Rezultati dobiveni ovim istraživanjem pokazali su da je najznačajnija učestalost eholalije u djece tipičnog razvoja prisutna u prvoj polovici druge godine života, s vrhuncem oko 16 mjeseci. Zanimljivo je da su kod dvoje od troje djece zabilježena dva vala eholalije, prvi val s otprilike 16 ili 17 mjeseci te drugi val u dobi od 20 ili 22 mjeseca. Ovaj podatak pruža daljnje istraživačke, ali i kliničke implikacije. Jedan od doprinosa ovog istraživanja svakako leži u spoznaji da je uočena velika varijabilnost u učestalosti eholalije u djece tipičnog razvoja, a važno je istaknuti da kod Vjerana udio eholalije u spontanom govoru ide i preko 25% u određenom periodu razvoja. Ovaj podatak govori u prilog tome da učestalost eholalije u djece tipičnog razvoja može biti prisutna u značajnoj mjeri u razdoblju ranog jezičnog razvoja. Osim toga, podaci ovog istraživanja, kao i nekih prethodnih, idu u prilog tome da se od polovice treće godine djetetovog života očekuje značajno smanjenje broja eholalije u djetetovom spontanom govoru. Taj podatak može biti smjernica stručnjacima u složenom procesu dijagnostike poremećaja iz spektra autizma, odnosno, može pomoći u donošenju odluke o mogućem postojanju jednog od B dijagnostičkih kriterija iz DSM-5.

Nadalje, kao što je očekivano, kod sve troje djece uočen je značajno veći udio ublažene eholalije u odnosu na čistu eholaliju za gotovo sve dobne skupine, a najzastupljenija vrsta ublažene eholalije jest izostavljanje elemenata iz izvornog iskaza, odnosno, selektivno ponavljanje samo određenih riječi. Ovaj podatak pokazuje da djeca tipičnog razvoja zaista u najvećoj mjeri rade određene promjene u iskazu kojeg ponavljaju, a mnogi autori ističu da se

upravo ublažena eholalija može smatrati pozitivnim signalom jezičnog razvoja. Iako to nije bio fokus ovog istraživanja, uočeno je da djeca većinom ponavljaju punoznačne riječi, dok funkcionalne izostavljaju. Zanimljivo bi bilo u budućim istraživanjima detaljnije proučiti taj obrazac i istražiti koju vrstu riječi djeca najčešće ponavljaju.

Prema podacima dobivenim ovim istraživanjem, kod sve troje djece prosječna je duljina eholalije manja od prosječne duljine njihovih samostalnih iskaza. Pokazalo se da duljina eholalije i duljina samostalnih iskaza zajednički rastu do otprilike 20 - 24 mjeseca, a potom se duljina samostalnih iskaza nastavlja povećavati, dok prosječna duljina eholalije ostaje približno jednaka te ni u jednom trenutku ne prelazi prosječnu vrijednost od dvije riječi po iskazu. Ovaj podatak implicira da eholalija vjerojatno ima značajniju ulogu u rječničkom razvoju, nego u morfosintaktičkom, no potrebna su daljnja istraživanja koja bi razjasnila ulogu eholalije u ranom jezičnom razvoju djeteta općenito.

Suprotno očekivanjima, pokazalo se da je više eholalije uslijedilo nakon iskaza niskog jezičnog ograničenja, kao što su potvrđivanje, pitanja niskog ograničenja te spontani deklarativi, nego nakon iskaza visokog jezičnog ograničenja, kao što su direktivi i pitanja visokog ograničenja. Iako nije u potpunosti jasno zašto je to tako, jedno od mogućih objašnjenja jest to što iskazi visokog ograničenja daju jasniji kontekst za odgovor. S druge strane, različiti roditeljski komentari i spontani deklarativi koji ne zahtijevaju odgovor od djeteta, pružaju situaciju u kojoj dijete možda želi nastaviti interakciju, no s obzirom na to da se od njega ne traži nikakav konkretan odgovor, ono to čini ponavljajući dio prethodnog iskaza.

Način na koji odrasle osobe odgovaraju na eholaliju u velikoj se mjeri razlikuje u dostupnim transkriptima. Ipak, primjećuje se da odrasle osobe često na djetetovu eholaliju odgovaraju imitacijom i potvrđivanjem. Ovaj je podatak važan jer su istraživanja pokazala da majčina vokalna i verbalna imitacija može pozitivno utjecati na djetetov jezično-govorni razvoj. Ono što nije u skladu s pretpostavkom istraživanja jest da odrasle osobe u relativno maloj mjeri na eholaliju odgovaraju proširivanjem djetetovog iskaza. S obzirom na to da do danas ne postoje istraživanja koja se bave načinom na koji roditelji odgovaraju na eholaliju, neophodna su daljnja istraživanja koja će detaljnije objasniti uloge i reakcije komunikacijskih partnera te ulogu konteksta (i fizičkog i jezičnog) u kojem se eholalija javlja.

6. LITERATURA

Američka psihijatrijska udruga (2014). *Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje* (peto izdanje). Jastrebarsko: Naklada Slap.

Bedeković, M., Hržica, G. i Kramarić, M. (2021). Analiza sintaktičke složenosti dječjeg pripovjednog diskursa. *Fluminensia*, 33(2), 417-443. <https://doi.org/10.31820/f.33.2.8>

Brown, R. (1973). Development of the first language in the human species. *American Psychologist*, 28(2), 97–106. <https://doi.org/10.1037/h0034209>

Brown, R. S. i Bellugi, U. (1964). Three Processes in the Child's Acquisition of Syntax. *Harvard Educational Review*, 34, 133-151.

Carluccio, C., Sours, J. A. i Kolb, L. C. (1964). Psychodynamics of Echo-Reactions. *Archives of general psychiatry*, 10, 623–629. <https://doi.org/10.1001/archpsyc.1964.01720240077008>

Cepanec, M. (2020). *Rani komunikacijski razvoj*. Skripta za studente logopedije Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta.

Clark, R. (1974). Performing without competence. *Journal of Child Language*, 1, 1 - 10.

Critchley, M. (1964). The Neurology of Psychotic Speech. *The British journal of psychiatry : the journal of mental science*, 110, 353–364. <https://doi.org/10.1192/bjp.110.466.353>

Eisenberg, L., Ascher, E. i Kanner, L. (1959). A clinical study of Gilles de la Tourette's disease (maladie des tics) in children. *The American journal of psychiatry*, 115(8), 715–723. <https://doi.org/10.1176/ajp.115.8.715>

Ervin, S. M. (1964). Imitation and structural change in children's language. U E. H. Lenneberg (Ur.), *New directions in the study of language*, (str. 163-189). Cambridge: MIT Press.

Fay, W. (1967a). Childhood echolalia. A group study of late abatement. *Folia phoniatrica*, 19 4, 298-306.

Fay, W. H. (1967b). Mitigated echolalia of children. *Journal of Speech & Hearing Research*, 10(2), 305–310. <https://doi.org/10.1044/jshr.1002.305>

Fay, W. H. (1969). On the basis of autistic echolalia. *Journal of Communication Disorders*, 2(1), 38–47. [https://doi.org/10.1016/0021-9924\(69\)90053-7](https://doi.org/10.1016/0021-9924(69)90053-7)

- Fay, W. H. (1975). Occurrence of Children's Echoic Responses According to Interlocutory Question Types. *Journal of Speech Language and Hearing Research*, 18, 336-345.
- Goldfield, B. A. i Reznick, J. S. (1990). Early lexical acquisition: Rate, content, and the vocabulary spurt. *Journal of Child Language*, 17(1), 171-183. <https://doi.org/10.1017/S0305000900013167>
- Hoff, E. (2013). *Language development*. Wadsworth: Cengage Learning.
- Hržica, G. i Ordulj, A. (2013). Dvočlane glagolske konstrukcije u usvajanju hrvatskoga jezika. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 39 (2), 433-456. <https://hrcak.srce.hr/117873>
- Kovačević, M. (2002). Hrvatski korpus dječjeg jezika; <https://chilides.talkbank.org/access/Slavic/Croatian/Kovacevic.html>
- Loca, J. i Wootton, T. (1995). Interactional and phonetic aspects of immediate echolalia in autism: A case study. *Clinical Linguistics & Phonetics*, 9(2), 155-184.
- MacWhinney, B. (2000). *The CHILDES Project: Tools for analyzing talk. Third Edition*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Masur, E. F. (1993). Transitions in Representational Ability: Infants' Verbal, Vocal, and Action Imitation During the Second Year. *Merrill-Palmer Quarterly*, 39(4), 437-456. <http://www.jstor.org/stable/23087243>
- Masur, E. F. i Eichorst, D. L. (2002). Infants' Spontaneous Imitation of Novel Versus Familiar Words: Relations to Observational and Maternal Report Measures of Their Lexicons. *Merrill-Palmer Quarterly*, 48(4), 405-426. <http://www.jstor.org/stable/23093778>
- Masur, E. F. i Rodemaker, J. E. (1999). Mothers' and infants' spontaneous vocal, verbal, and action imitation during the second year. *Merrill-Palmer Quarterly*, 45(3), 392-412.
- Masur, E. F., Flynn, V. i Eichorst, D. L. (2005). Maternal responsive and directive behaviours and utterances as predictors of children's lexical development. *Journal of child language*, 32(1), 63-91. <https://doi.org/10.1017/s0305000904006634>
- Matheny, A. P., Jr (1968). Pathological echoic responses in a child: effect of environmental mand and tact control. *Journal of experimental child psychology*, 6(4), 624-631. [https://doi.org/10.1016/0022-0965\(68\)90107-0](https://doi.org/10.1016/0022-0965(68)90107-0)

- Myklebust, H. R. (1957). Babbling and echolalia in language theory. *The Journal of speech and hearing disorders*, 22(3), 356–360. <https://doi.org/10.1044/jshd.2203.356>
- Nakanishi, Y. i Owada, K. (1973). Echoic utterances of children between the ages of one and three years. *Journal of Verbal Learning & Verbal Behavior*, 12(6), 658–665. [https://doi.org/10.1016/S0022-5371\(73\)80045-3](https://doi.org/10.1016/S0022-5371(73)80045-3)
- Ordulj, A. i Hržica, G. (2015). Obnavljanje Hrvatskog korpusa dječjega jezika. *Logopedija*, 5 (1), 25-31. Retrieved from <https://hrcak.srce.hr/140212>
- Parker, M. D. i Brorson, K. (2005). A comparative study between mean length of utterance in morphemes (MLUm) and mean length of utterance in words (MLUw). *First Language*, 25(3), 365–376. <https://doi.org/10.1177/0142723705059114>
- Peters, A. M. (1983). *The Units of Language Acquisition*. New York: Cambridge University Press.
- Prizant, B. (1983): Echolalia in autism: Assesment and intervention. *Seminars in speech and language*, 4 (1), 63-77.
- Prizant, B. M. i Duchan, J. F. (1981). The functions of immediate echolalia in autistic children. *The Journal of speech and hearing disorders*, 46(3), 241–249. <https://doi.org/10.1044/jshd.4603.241>
- Prizant, B. M. i Rydell, P. J. (1984). Analysis of functions of delayed echolalia in autistic children. *Journal of speech and hearing research*, 27(2), 183–192. <https://doi.org/10.1044/jshr.2702.183>
- Roberts, J. M. (1989). Echolalia and comprehension in autistic children. *Journal of autism and developmental disorders*, 19(2), 271–281. <https://doi.org/10.1007/BF02211846>
- Rodd, L. J. i Braine, M. D. (1971). Children's imitations of syntactic constructions as a measure of linguistic competence. *Journal of Verbal Learning & Verbal Behavior*, 10(4), 430–443. [https://doi.org/10.1016/S0022-5371\(71\)80043-9](https://doi.org/10.1016/S0022-5371(71)80043-9)
- Rydell, P. J. i Mirenda, P. (1991). The effects of two levels of linguistic constraint on echolalia and generative language production in children with autism. *Journal of autism and developmental disorders*, 21(2), 131–157. <https://doi.org/10.1007/BF02284756>

- Rydell, P. J. i Miranda, P. (1994). Effects of high and low constraint utterances on the production of immediate and delayed echolalia in young children with autism. *Journal of autism and developmental disorders*, 24(6), 719–735. <https://doi.org/10.1007/BF02172282>
- Schreibman, L. i Carr, E. G. (1978). Elimination of echolalic responding to questions through the training of a generalized verbal response. *Journal of applied behavior analysis*, 11(4), 453–463. <https://doi.org/10.1901/jaba.1978.11-453>
- Schuler A. L. (1979). Echolalia: issues and clinical applications. *The Journal of speech and hearing disorders*, 44(4), 411–434. <https://doi.org/10.1044/jshd.4404.411>
- Schuler, A. L. i Prizant B. M. (1985) Echolalia. U: Schopler E. i Mesibov G.B. (ur.) *Communication Problems in Autism*. (163-184). New York: Plenum Press. https://doi.org/10.1007/978-1-4757-4806-2_10
- Shapiro, T., Roberts, A. i Fish, B. (1970). Imitation and echoing in young schizophrenic children. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 9(3), 548–567. [https://doi.org/10.1016/s0002-7138\(09\)61858-6](https://doi.org/10.1016/s0002-7138(09)61858-6)
- Stengel, E. (1947). A clinical and psychological study of echo-reactions. *The Journal of mental science*, 93(392), 598–612. <https://doi.org/10.1192/bjp.93.392.598>
- Stiegler, L. N. (2015). Examining the Echolalia Literature: Where Do Speech-Language Pathologists Stand?. *American journal of speech-language pathology*, 24(4), 750–762. https://doi.org/10.1044/2015_AJSLP-14-0166
- Tamis-LeMonda, C. S., Bornstein, M. H. i Baumwell, L. (2001). Maternal responsiveness and children's achievement of language milestones. *Child development*, 72(3), 748–767. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00313>
- Zipf, G. K. (1949). *Human behavior and the principle of least effort: An Introduction to Human Ecology*. Cambridge: Addison-Wesley Press.